

NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKE
VABARIIKIDE LIIDU

AJALUGU

IV ja V KL.

TOIMETANUD
PROF. A. V. ŠESTAKOV

РК

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

TALLINN 1945

A-15710

NÕUKOGUDE
SOTSIALISTLIKE VABARIIKIDE
LIIDU

AJALUGU

IV JA V KLASSILE

TOIMETANUD
prof. A. V. ŠESTAKOV

RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

TALLINN 1945

ALAJALGU

1912

1912

Sissejuhatus.

Meie kodumaa.

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit — sotsialismimaa. Maakeral on ainult üks sotsialistlik maa. See on meie kodumaa.

See on kõige suurem maa maailmas. Selle põhjaosas on igavesed jääd, lõunas aga on suvel nii palav, et valmivad apelsinid ja sidrunid, kasvab tee ja puuvill.

Loodusvarade poolest on meie maa rikkaim maailmas. Kõike, mida eluks vaja on, leidub meie maal.

Iga aastaga on meil ikka rohkem vilja ja muid kaupu.

Iga aastaga tekib meil ikka enam vabrikuid, tehaseid, koole, teatreid, kinosid.

Ebatavaliselt kiiresti kasvavad vanad linnad, ehitatakse uusi.

Kusagil mujal maailmas ei leidu sellist sõprust rahvaste vahel kui NSV Liidus. Kuueteistkümnes nõukogude liiduvabariigis elab umbes 50 eri rahvust, 193 miljonit inimest. Kõik nad on ühinenud ühiseks vennalikuks liiduks — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks, ehk lühendatult — NSVL-iks. Kõik rahvused NSV Liidus töötavad ühiseks hüvanguks. NSV Liidus ei ole parasiite — kapitaliste ja mõisnikke — nagu teistes maades. NSV Liidus ei ole inimese ekspluateerimist inimese poolt. Meie kõik töötame enda tarvis, mitte aga parasiitidele.

Mahajäänud maast meie kodumaa on saanud kõige eesrindlikumaks ning võimsamaks maaks.

Seepärast me armastame nii väga oma suurt isamaad, oleme nii väga uhked NSV Liidule — sotsialismimaale.

Teed sotsialismile on näidanud meile suur Kommunistlik (bolševikkude) Partei. See juhtis meie isade ja emade võitlust, tööliste ja talupoegade võitlust, kui nad kukutasid tsaari, mõisnike ja kapitalistide võimu. Kommunistliku Partei juhtimisel oleme loonud tööliste ja talupoegade võimu, oleme üles ehitanud sotsialismi.

Mida õpetab see raamat? Ta jutustab meile, kuidas elasid inimesed vanasti, kuidas võitlesid NSV Liidu rahvad oma kurnajate ja vaenlastega, kuidas nad saavutasid selle, et meie isamaa sai sotsialismimaaks. Sellest raamatust saame teada ka teiste maade rahvaste elust ja võitlusist.

Seda kõike nimetataksegi ajalooks.

Meie armastame oma isamaad ja peame hästi tundma ta kuulsusrikast ajalugu. Kes tunneb ajalugu, see saab paremini aru ka praegusest elust, võitleb südikamalt meie maa vaenlaste vastu ja sotsialismi kindlustamise eest.

I. Meie isamaa kauges minevikus.

Kuidas elasid inimesed kauges minevikus.

Kust saame teateid inimese elu kohta kauges minevikus. Ükskord lapsed kaevasid jõekaldal auku. Leidsid maa seest imelikke luid ja kivi. Nad viisid oma leiu õpetajale kooli.

„Teie, lapsed,“ ütles õpetaja, „leidsite väga huvitavaid asju. Need on ennemuistsete suurte loomade luud. Kunagi väga ammu need loomad elasid meie maal. Nüüd on nad välja surnud. Kivi aga on relv, millega inimesed, kes elasid kauges minevikus, surmasid metsloomi.“

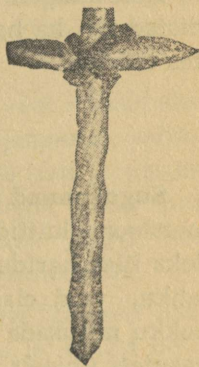
Õpetaja sidus kivi kepi külge, ja nii saadi raske haamer.

Õpetaja jutustas lastele, et üle kogu NSV Liidu õpetlased toimetavad kaevamisi ja otsustavad leidude järgi, kuidas elasid inimesed kõige kaugemas minevikus.

Esiajalooliste inimeste elu. Ligi pool miljonit aastat tagasi oli peaaegu kogu meie maa kaetud paksu jääkihiga.

Möödusid sajandid sajandite järel ja jää hakkas aegamööda sulama. Sulamine algas lõuna poolt. Lõunas ilmusid ka esimesed inimesed.

Nende elu oli väga raske. Ümber ringi liikusid metsloomad — hiigelmammutid, karud. Inimesed leidsid nende eest varju koobastes ja muldonnides. Toiduks tarvitasid inimesed juuri, marju, tapetud loomade liha; kehakatteks tarvitati nende loomade nahku, keda neil õnnestus surmata. Jahil käisid inime-

„Vaat säärased haamrid olid ürgini mestel,“ ütles õpetaja.

sed hulgakesi, ja neil õnnestus tappa isegi nii tugevaid loomi nagu mammut. Jahisaak tarvitati ära ühiselt.

Möödusid veel sajandid. Inimesed õppisid ise tuld hankima ning kivist, puust ja luust riistu valmistama. Leiutati vibud, nooled. Aegamööda õppisid inimesed kodustama metsloomi ja hakkasid tegelema karjapidamisega. Möödusid taas aastatuhanded ja inimesed õppisid külvama kasulikke viljataimi — tehti algust põlluharimisega. Elamuiks ehitati osmikuid, onne, telkvankreid, kuna kehakatet hakati valmistama loomanahkadest ja linast.

Kaua aega inimesed kasutasid kivi- ning luuriistu. Möödus palju aastatuhandeid, enne kui õpiti tundma maake ja sulatama vaske ning teisi metalle.

Neil kaugeil aegadel oli inimestel kõik ühine, nii tööriistad kui ka hangitav toit. Kõik olid võrdsed oma raskest tööelus.

Sugukonnast riigini.

Sugukonnad ja suguharud. Üksikult oli võimata suuri metsloomi küttida, võrkudega kalu püüda ja metsi põldudeks üles harida. Seepärast vanasti sugulased ei läinud lahku, vaid elasid kõik koos sugukondades, mõnikord kokku mitusada inimest. Kõik oli neil ühine. Tööriistu kasutati ühiselt. Jahil ja kalapüügil käidi koos, maad hariti ühisel jõul. Jahi- ja viljasaak jagati omavahel. Kari oli ühine. Töid juhatasid valitavad vanemad. Ühised asjad otsustati sugukonna üldisel koosolekul. Sugukond kaitses oma liikmeid. Kui võõras tappis sugukonna liikme, siis sugulased tasusid kätte tapetu eest. Üksikute sugukondade vahel tekkisid sageli sõjad põldude, karjamaade, metsade ja kalastamiskohtade pärast.

Mitu naabersugukonda moodustasid suguharu. Suguharus oli mitu tuhat inimest. Kõik ühe suguharu liik-

med kõnelesid ühte ja sama keelt, neil olid ühised kombed. Suguharul oli valitav juht.

Palju sajandeid inimesed elasid sugukondade ja suguharudena. Aegamööda hakkasid sugukonnad jagunema perekondadeks. Suuremad ja tugevamad perekonnad hakkasid vähehaaval enda kätte võtma maid ja osa karjast, soetasid oma majapidamisi ega jaganud enam oma saaki teistega. Nad võtsid ka vange ja sundisid neid oma töid tegema. Nii tekkis suguharus ebavõrdsus. Tööriistade ja hangitavate saaduste ühisomanduse asemele tekkis eraomandus. Ühtedel sugukonnaliikmetel oli varandust rohkem kui teistel. Tekkisid rikkad ja vaesed.

Rikkad ja sõjakate ning tugevate suguharude sõjajuhid tungisid naabrite kallale, võtsid inimesi vangi ja tegid neist õigusega orjad. Suguharude juhid ja rikkad said rohkem orje kui teised sõjamehed.

Need, kellel kogunes enam orje, said veel rikkamaks. Rikkad juhid koondasid endi ümber sõjameeste salku, toitsid neid, hoolitsesid nende ülalpidamise eest ja varustasid neid relvadega. Nende salkadega tegid juhid uusi kallaletunge. Pärast selliseid kallaletunge jätsid nad röövitud saagi ja vangid endale ja oma sõjameestele.

Mitte ainult orje, vaid ka oma suguharu liikmeid sundisid juhid ja rikkad endile tööd tegema ja võtsid neilt ära osa nende saagist. Nii tekkisid suguharus kurnajad — rikkad, ja kurnatavad — kehvikud.

Riik. Väike kogu rikkaid inimesi hakkas end elatama suure hulga töötavate vaevast, rõhus ja röövis neid. Juhid sundisid orje ja oma suguharu teisi liikmeid oma sõjasalkade abil sõnakuulmisele. Nad muutusid täielikeks isandaiks oma suguharudes. Selliseid suguharude juhte nimetati vürstideks, tsaarideks, khaanideks. Et hoida rahvast sõnakuulmises, vürstid, khaanid ja tsaarid

suurendasid oma sõjasalku, asutasid oma kohtud ja seadsid sisse mitmesugused karistused.

Ei rahuldutud ainult oma suguharu valitsemisega, vaid alistati ka nõrgemad naabersuguharud. Nii tekkisid riigid.

Vanimad riigid meie maal.

Esimesed riigid Taga-Kaukaasias ja Kesk-Aasias. Kõige vanemad riigid meie maal tekkisid Taga-Kaukaasia lõunaosas. See oli umbes 3000 aastat tagasi. Taga-Kaukaasia esimene riik oli Urartu Ararati piirkonnas Vani järve juures. Selle valitsejad võimutsesid gruusia suguharude üle. Neil oli palju orje, kes ehtasid neile losse, kaevasid kanaleid kuninga põldude ja aedade niisutamiseks.

See oli praeguse Gruusia esivanemate riik.

Urartu kuningad pidasid alalisi sõdu naaberriikidega. Sõjad olid väga metsikud. See selgub kirjast, mis orjad on ühe Urartu kuninga käsul kaljusse raiunud:

„Kuuskümmend neli tuhat inimest osalt surmasin, osalt viisin ära elusalt.“

Niisamasugused riigid olid ka Kesk-Aasias. Need olid praeguste usbekkide, tadžikkide ja turkmeenide esivanemate riigid. Nende valitsejad sõdisid samuti alatasa oma naabritega.

Vanimais Taga-Kaukaasia ja Kesk-Aasia riikides oli palju linnu. Kaitseks vaenlaste vastu ehitati linnade ümber kõrged kivimüürid. Osavad meistrid ja orjad ehtasid rikastele maju, laoruume kaupadele ja hooneid äridele. Linnades elas palju käsitöölisi, toimus elav kaubandus.

Linnade elanikud leiutasid tähestiku ja õppisid lugema ning kirjutama. Nii oli Gruusias enam kui 2000 aastat tagasi leiutatud tähestik. Linnades ilmusid esimesed õpetlased, hakkasid arenema teadused ja kunst.

Vanal ajal Siberis ja Ida-Euroopas elanud rahvad. Lõuna-Siberis ja Musta mere ääres elasid ammust ajast rohkearvulised rändkarjapidajate suguharud. Oma kuningate juhtimisel rändasid nad steppides ühest paigast teise suurte looma- ja hobusekarjadega, otsides paremaid rohumaid. Umbes 2500 aastat tagasi tõusid neist suguharudest eriti võimukaiks rändavad sküüdid. Sküütide kuningate võimu all oli palju rändlikke ja paiklikke põlularijaid suguharusid ja orje.

Enam kui 2500 aastat tagasi saabus Musta mere põhjakallastele laevadel ümberasujaid Kreekast. Kreeklased ehtasid siia mõned linnad ja alustasid laialatuslikku kaubandust sküütidega. Nad ostsid sküütidelt kariloomi, vilja, kalu ja saatsid üle mere Kreekasse. Aegade jooksul kreeka linnad laienesid ja ühinesid terviklikuks riigiks.

Rikkad kreeka valitsejad ja kaupmehed ise ei töötanud. Kõiki nende töid tegid orjad, enamasti vangivõetud sküüdid. 2000 aastat tagasi sküüdid-orjad korraldasid ülestõusu oma rõhujate vastu ori Savmaki juhtimisel ja võtsid võimu endi kätte. Kuid orjade ülestõus suruti maha kreeka vägede poolt, kes saabusid mere tagant.

Meie ajaarvamise IV sajandil tungisid kreeka linnade peale rändavate hunnide tugevad salgad ja purustasid need. Hunnide julm valitseja Attila tuli V sajandil Musta mere äärsetest steppidest, läks sõjakäiguga Lääne-Euroopa rahvaste peale ja võitis paljusid. Kuid pärast Attila surma lagunes tema riik Aasiast tulnud teiste

Ori raudus.

rändrahvaste surve all. VI sajandil tekkis hunnide valduste asemele Volga kaldail rändavate kasaaride ja Volga keskjooksul bulgaaride riik.

Palju aastaid sõdisid kasaaride ja bulgaaridega nende naabruses asuvad slaavlaste suguharud.

Slaavlased.

Slaavlased ja nende naabrid. Viisteist sajandit tagasi asusid slaavi suguharud Läänemere rannikul, Dnepri ja Doonau kallastel, Oka ja Volga ülemjooksul. Ida-Euroopas elavaist slaavlasist kujunes hiljem kolm suurt rahvast: venelased, ukrainlased ja valgevenelased.

Idas olid nende naabreiks Volga-äärsed suguharud — praeguste *m a r i*, *m o r d v a* ja teiste rahvaste esivanemad, ja kaugemal — bulgaaride ja kasaaride riigid. Lõunas pidasid slaavlased sõdu Musta mere ääres asuvate steppide rändrahvastega. Sõdu pidasid nad ka rikka ning tolle aja kohta kultuurse Bütsantsi riigiga (seal, kus praegu on Türgimaa). Kreeka meistrid ehitasid suurepäraseid hooneid, losse ja kirikuid. Kreeklasil oli kirjanikke, muusikamehi ja kunstnikke. Nad mõistsid toota ilusaid siidriideid, sööginõusid ning esemeid kullast ja hõbedast.

Bütsantsis oli palju hästirelvastatud sõdureid. Kuid vahvad ning mehised slaavlased, sellest hoolimata, et nad olid maha jäänud, võitsid sageli kreeklaste sõjaväge. IX sajandi keskel võitlesid nad edukalt kreeklastega ja ründasid isegi Bütsantsi pealinna Tsargradi.

Läänes tuli slaavlasil sõdida germaani suguharudega ja varjaagidega.

Slaavlaste elatusviisid. Muistsete slaavlaste elatusviis oli küttimine ja metsmesilaste mee kogumine. Hiljem sai nende peamiseks elatusviisiks põlluharimine. Slaavlased

tegid alet ja külvasid vilja tuhaga segunenud mulda. Sel viisil saadi head saaki, kuid 3—4 aasta pärast oli maa välja kurnatud ja tuli teha uut alet. Stepimaadel tehti muld kohedaks kõblastega ja külvati siis seeme maha, kuid ka sel viisil maa lõpetas saagi andmise 4—5 aasta pärast. Tuli maha jätta vanad põllud ja üles harida uusi. Sel-line põllutöö puudulike riistadega ei olnud jõukohane ühele perekonnale. Seepärast töötati ühiselt, kogu sugukonnaga. Kui ilmusid raudotstega sahad, siis hakati adra ette rakendama hobust. Karja sõnnik läks väetamiseks. Väikeselt põllutükilt, mille üksik perekond suutis üles harida, sai ta ülalpidamist mitu aastat järjestikku. Seega hakkas kaduma tarvidus maad ühiselt harida. Ülesharitud ja väetatud põldu hakati pidama üksiku perekonna eraomandiks. Sugukonna ja suguharu vanemad haarasid suured maa-alad endi kätte ja sundisid oma orje neid harima. Samadel põldudel töötasid vabad, kuid vaesunud mitmesuguste sugukondade liikmed. Atrade ja hobuste omanikud andsid atra ja hobust tarvitada, võttes selle eest osa saagist, millest nad rikastusid. Endine võrdsus kadus, sugukonna liikmete hulgas tekkisid kurnajad ja kurnatavad, rikkad maaomanikud ja vaesed töötegijad. IX sajandil olid slaavlaste keskel juba bojaarid, maaomanikud ja rikkad, samuti vürstid — suguharude valitsejad. Vürstid ja bojaarid kauplesid kreeklastega ja teiste naabritega, müües vilja, mett ja vaha, kuid kõige enam kaubeldi orjadega, keda vürsti või bojaari družinad olid vangi võtnud. Kaubavahetus toimus kindlustatud paikades, kaubateede, enamasti suurte jõgede ääres. IX sajandiks oli slaavlasil mitu linna. Tähtsamad neist olid Kiiev ja Novgorod.

II. Kiievi riik.

Kiievi vürstiriigi tekkimine.

Varjaagide vallutused. IX sajandil vallutati põhjallaavlaste varjaagide röövsalkade poolt, kes tulid Läänemere tagant. Varjaagide pealik asus Novgorodi, ja siit tema družina tegi kallaletunge naabersuguharudele, röövides neilt karusnahku, mett ja vaha ning viies vangi inimesi. Röövitud saagi ja vangid vedasid varjaagid kreeklastele müügiks. Selleks tuli sõita lootsikuil mööda jõgesid ja järvi, vahel ka lootsikuid mööda maad lohistada kuni Dneprini. Dnepril takistasid sõitu karestikud, s. o. suured kivid, mis sulustasid jõe. Siin jällegi tuli kaubad lossida ja lootsikud ühes kaupadega maad mööda edasi tassida. Ümbruskonnas rändavad sõjakad petšeneegid kasutasid seda ja tungisid siin sageli möödasõitvatele kaupmeestele kallale. Dneprist jõuti Musta merre, kus kalda läheduses sõites saabuti Bütsantsi. Seda teed nimetati „tee varjaagide juurest kreeklasteni“.

Novgorodi ümbruses elavad slaavlaste tõusid sageli üles varjaagide vastu ja kihutasid nad mõnikord mere taha. Kuid mitte kauaks. Varjaagid tulid tagasi tugevama sõjaväega ja kindlustasid taas oma võimu slaavlaste üle.

Vürstid Rjurik ja Oleg. IX sajandi lõpul, nagu jutustavad vanad üleskirjutused, oli Novgorodis varjaagisoost vürst Rjurik. Alistatud slaavlaste maksid talle maksu. Pärast Rjuriku surma sai vürstiks sõjakas Oleg. Ta ei jäänud püsima Novgorodi, vaid sõitis Dneprit mööda alla kuni Kiievini, vallutas selle ja tegi oma pealinnaks.

X sajandi algusest peale slaavlaste Kiievi vürstiriiki nimetatakse Kiievi Veneks.

Vürst Oleg.

Oleg koondas oma võimu alla paljud slaavi suguharud ja pani neile peale rasked maksud. Osa slaavi vürste hävitati, osa alistus Olegile ja hakkas temaga koos röövima slaavlasist elanikkonda. Võitjad varjaagid segunesid varsti slaavlastega ja omandasid nende keele.

Vürst Oleg avaldas energilist tegevust. Tema ajal kindlustati Kiievit tugevasti. Riigi piiridele püstitati valvekindlustused kaitseks rändrahvaste vastu. Vanade pärimuste järgi läks Oleg suure sõjaväega, osalt lootsikuil, osalt ratsa, sõjaretkele Bütsantsi vastu. Ta rüüstas Tsargradi ümbrust ja hakkas linna piirama. Kreeka keiser (nii nimetati kreeklaste peavalitsejat) andis Olegile suure lunatasu: palju kulda, kalleid riideid, veini ja orje. 911. aastal kreeklased sõlmisid Olegiga kaubalepingu.

Oleg kindlustas tugevasti Kiievi Venet. Ta koondas oma valitsuse alla eraldatud slaavi suguharud ja vürstkonnad. Kiievi Venet hakati arvestama nii Bütsantsis kui ka lääne naaberriikides.

Vürst Igor. Pärast Olegi surma sai vürstiks Rjuriku poeg Igor. Tema ajal Kiievi Vene laiendamine jätkus. Igor pidas palju sõdu nagu Olegki. Tema ajal toimusid sõjakäigud Kaukaasiasse ja Bütsantsi. Kreeklased andsid Igorile suure ja hinnalise lunamaksu. Kokkuleppel kreeklastega kohustus ta kaitsma Bütsantsi rändrahvaste pealetungide vastu.

Igal sügisel kogus Igor elanikkonnalt maksu — käis „rahvast mööda“, mille järgi seda maksukogumist nimetatigi „poljudjeks“. Vürsti ja družina tulekuks panid külaelanikud valmis karusnahad, mee, vaha, vilja. Poljudje oli elanikkonnale raskeks kohustuseks.

Kord vürst Igor kogus makse slaavlaste suguharult drevljanidelt, kes elutsesid Dnepri paremal kaldal. Drevljanid andsid talle kõik, mis ta nõudis. Igor lahkus, kuid talle paistis kogutust vähe olevat. Ta tuli tagasi ja

nõudis maksu teiskordselt. Drevljanid ütlesid: „Kui hunt harjub karja käima, siis ta murrab kogu karja. Tapame ta.“ Nad purustasid vürsti družina, tema enese aga sidusid jalgupidi maapinna ligi painutatud puude latvade külge, ja kui nad puud lahti lasksid, rebisid need vürsti tükkideks.

Vürstinna Olga ja vürst Svjatoslav.

Vürstinna Olga. Pärast Igori surma hakkas valitsema ta naine Olga. Ta maksis drevljanidele oma mehe surma eest kurjalt kätte. Olga družina piiras drevljanide pealinna ümber. Terve aasta seisis ta oma sõjaväega linna seinte ees, kuid ei suutnud linna vallutada. Siis ta, nagu räägib rahvajutt, võttis appi kavaluse. Ta nõudis drevljanidelt üsna kerget maksu — kolm tuvi ja kolm varblast igast majast. Drevljanid olid sellise maksuga nõus. Olga käsul seoti tuvide ja varblaste jalgade külge tõrvaga immutatud takutuustid, mis süüdati põlema, ja linnud lasti lendu. Tuvid ja varblased lendasid linna, igaüks oma pessa, ja kohe algasid kogu linnas tulikahjud. Olga sõjavägi tormas põlevasse linna ja tappis hulga linna kaitsjaid. Olga määras drevljanidele raske maksu. Kuid varsti pärast seda kinnitas ta kõigile suguharudele kindlad maksumäärad ning seega korrapärastas maksukogumise. Vürstinna Olga käis Bütsantsis kreeklastelt riigivalitsemist õppimas ning tutvus seal kreeka usundiga.

Slaavlastel oli sel ajal veel endine usund. Nad ei mõistnud loodusnähtusi ning kartsid neid. Torm hävitas nende elamud. Äikesest süttisid majad ja puud. Päike kõrvetas külvid. Inimesed pidasid jumalateks päikest, tuult ja äikest. Nad valmistasid puust ja kivist jumalate kujud ning tõid neile ohvriks loomi, mõnikord ka lapsi

ja vange. Sel teel nad tahtsid lepitada omaendi väljamõeldud julmi jumalaid.

Olgale meeldis väga, kuidas kreeka papid kõikjal jutustasid, et tsaarivõim on püha. Olga nägi, et kreeka usk on ülihea vahend selleks, et tugevdada vürsti võimu ja liita killustatud slaavlaste suguharud üheks riigiks.

Seepärast võttis ta ise vastu kreeka usu — ristiusu — ja manitses seda tegema ka oma poega Svjatoslavi. Aga

Vürst oma družiinaga.

Svjatoslav keeldus. Tema arvas, et slaavlasti ühendada ja tugevat riiki luua saab ainult relva abil.

Vürst Svjatoslav. Pärast Olgat sai Kiievi vürstiks Svjatoslav. Ta veetis kogu oma elu sõjaretkedel. Sõjakäikudel magas ta maa peal lõkketule juures lahtise taeva all, mahalaotatud vaibal, sadul pea all. Sõi Svjatoslav, mis kätte juhtus — sütel küpsetatud hobuseliha, metsloomaliha. Väljendades kartmatust, hoiatas ta vaenlasi oma pealetungist ja saatis teate: „Tulen teie peale.“

Svjatoslav alistas paljud suguharud Oka jõe piirkonnas, riisus paljaks bulgaaride linnad Volga ääres, võitis tšerkessid Kubanimaal ning purustas kasaaride riigi. Sest ajast alates lakkas üldse olemast kasaaride riik. Kiievi vürstiriik aga kindlustus ja tugevnes. Kiievi vürsti võimu all oli nüüd kogu Musta mere rannik.

Pärast Svjatoslav alustas sõda bulgaarlastega, kes asusid Doonau aladel. Ta vallutas neilt hulga linnu ja kavatses oma pealinna Kiievist Doonau äärde tuua. Kaval Bütsantsi keiser, kartes sellist tugevat ning sõjakat naabrit nagu Svjatoslav, juhtis Kiievi kallale rändrahva petšeneegid, kes asusid tol ajal Musta mere äärseis steppides. Sel ajal, kui Svjatoslav tõrjus Kiievi juurest petšeneege, leppisid bulgaarlased kreeklastega kokku ühiseks võitluseks Svjatoslavi vastu. Uues sõjas bulgaarlaste ja kreeklastega Svjatoslav kaotas. Tagasiteel Kiievisse sattus ta Dnepri karestiku piirkonnas varitsevatele petšeneegidele ja ta sõjavägi purustati. Võitluses langes ka Svjatoslav ise. Petšeneegide vürst valmistas ta kolbast karika ja jõi sellest pidustustel.

Kiievi vürstid panevad maksma uue usu ja seadused.

Vürst Vladimiri sõjaretked. Svjatoslavi poeg Vladimir, omandanud Kiievi vürstiriigi pärast pikka heitlust oma vendadega, asus oma isa eeskujul sõjaretkele tõrksate alamate vastu. Ta rahustas ülestõusnud slaavi suguharud põhjas ja riisus paljaks bulgaaride linnad Volgamaal. Pärast seda siirdus Vladimir oma družiinaga Poolasse ja vallutas mitu linna. Vladimir alistas slaavlaste Polotski vürstiriigi ja mõningate leedu suguharude maad, kes olid slaavlaste naabrid läänes, Balti mere ääres. Nõnda tugevnes ning kindlustus Kiievi vürstiriik Vladimiri ajal.

Bütsants hakkas teda veel enam arvestama. Vladimir aitas Bütsantsil lämmatada Kreeka sõjaväe vastuhaku. Selle abi eest andis Bütsantsi keiser talle oma õe naiseks. Vladimir otsustas ristiusu vastu võtta. Tema arvas, et kreeka usku siirdumine ja sugulus Bütsantsi keisriga kindlustavad tema vürstlikku võimu.

Ristiusu maksmapanek. 988. aastal Vladimir purustas kõik slaavlaste endiste paganlike jumalate kujud Kiievis. Kiievlased aeti vette, Dneprisse. Bütsantsist kohaletoodud kreeka papid lugesid vees seisvale rahvale oma palveid. Seda nimetati ristimiseks.

Rahvas tõstis korduvalt mässu uue usu vastu, kuid kõik need mässud lämmatati vürsti družiina poolt.

Ristiusk oli omal ajal, võrreldes paganlusega, samm edasi Venemaa arengus. Koos ristiusuga levisid slaavlaste hulgas kreeka kultuur ja haridus. Bütsantsi meistrid õpetasid slaavlaste maju ja kirikuid ehitama ja kaunistama. Õpetatud kreeka mungad olid loonud slaavi tähestiku. Seda hakatigi tarvitama Kiievi riigis. Vürst andis kreeka pappidele ja munkadele raha ja maad. Mungad kirjutasid slaavi keeles vaimulikke raamatuid, tõlkides neid kreeka keelest. Samuti märkisid nad üles kõik tähtsamad sündmused. Seesuguseid ülestähendusi tehti aastast aastasse ja neid nimetati ajaraamatuiks (letopis). Neist ajaraamatuist võib leida palju andmeid idaslaavlaste ja naabermaade ajaloo kohta. Sellest ajast pajatavad meile ka rahvalaulud ja lugulaulud — böliinad. Neis leiame hulga jutustusi slaavi vägimeeste uljusest ja nende võitlusest Kiievi riigi kallale kippunud rändrahvastega.

Vürst Jaroslav Tark. Pärast Vladimiri surma sai Kiievi vürstiks Jaroslav, keda nimetati Targaks.

Jaroslavi ajal koostati esimene Kiievi riigi seaduste kogu—„Vene õigus“. „Vene õiguses“ on antud reeglid, kuidas kaitsta orjapidajate, maaomanike ja kaupmeeste õigusi.

Rahva ürgjõulised ülestõusud Kiievi vürstiriigis.

Kuidas vürstid ja bojaarid valitsesid Kiievi vürstiriiki. Kiievi vürstil oli suur družiina — sõjavägi, mis koosnes bojaaridest ja teenistujaist. Vürsti sugulased ja bojaarid valitsesid linnade ja maade üle vürsti ülesandel. Mõnel bojaaridest oli suur hulk maad ja nad võistlesid rikkuse poolest vürstidega.

Vürst, tema sõjavägi, bojaarid, papid ja mungad — kõik nad elasid orjade ja vabade talupoegade — smerdide — töö arvel. Vabadel talupoegadel oli vähe maad, nad omasid väikest majapidamist ja olid vabad, s. o. nad polnud pärisorjuses. Esimeste Kiievi vürstide ajal maksid nad neile ainult maksu, mille kogumiseks vürstid käisidki „rahvast mööda“.

Kiievis ja teistes linnades elutsesid käsitöölised, kaupmehed ja linnakehvikud. Kaupmehed kauplesid talupoegade ja käsitöolistega, muretsesid kaupu vürstidele ja bojaaridele ja nende sõjaväele. Kaupmehed hoidsid käsitöölisi endist sõltuvuses. Suurkaupmehed kauplesid teiste maadega.

Vabad käsitöölised ehtasid maju, kirikuid, sildu, õmblesid riideid, valmistasid nõusid ja relvi. Nad töötlesid sulatusahjudes maaki ja tootsid rauda. Linnades ja külades töötasid sepad.

Linnade elanike omavalitsus teostus linnaelanike üldise koosoleku — vetše — kaudu. Vetše valis rikaste ning tähtsate inimeste hulgast linna ülemuskonna. Vetše nõusolekuta ei saanud vürst koguda sõjaväge ega alustada sõda. Seepärast pidi ta paljus kuulama vetše sõna. Vürstid püüdsid võimu linnade üle endi kätte kiskuda ja tarvitasid külades karistamatult vägivalda vabade talupoegade kallal.

Vürstid ja bojaarid pärisorjastasid vabu talupoegi. XI sajandil suurendasid vürstid ja bojaarid tugevasti rahva rõhumist. Nad andsid rahvale oma seadused, mõistsid kohut ja karistasid süüdlasi. Nii võeti Jaroslav Targa ajal bojaari tapmise eest süüdlaselt 80 grivnat (ehk 16 kg hõbedat), kuid vabatalupoja tapmise eest ainult 5 grivnat.

Vürstid ja bojaarid omastasid maid ja kuulutasid need oma valdusteks. Vägivaldselt äravõetud maal elutsevaid vabu talupoegi sunniti töötama vürsti ja bojaari põldudel ning ehitama sildu ja kindlustisi. Järk-järgult vabad talupojad muudeti sõltuvaiks, s. o. pärisorjadeks. Talupojad vastasid neile uutele korraldustele uute ülestõusudega vürstide ja bojaaride vastu.

Ürgjõulised ülestõusud vürstide ja bojaaride vastu linnades. XI ja XII sajandil oli Kiievis, Novgorodis ja teistes linnades palju ülestõuse. Vürstid ja bojaarid oma družiinadega lämmatasid need ülestõusud eriliste raskusteta, sest need vastuhakud olid ürgjõulised, teadvusetud. 1113. aastal tõusis Kiievis rõhutud linnarahvas vürstivalitsuse, kaupmeeste-liigkasuvõtjate ja rikka Kiievi Koo-pakloostri vastu. Linnarahvast toetasid vabad talupojad. Siis ruttasid kokkunud bojaarid ja kaupmehed kutsuma endile vürstiks Vladimir Monomahhi. Vladimir lämmatas selle ülestõusu. Kartes uusi ülestõuse ta mõnevõrra kergendas võlgade maksmist liigkasuvõtjaile ja teostas väiksemaid parandusi osa talupoegkonna seisundis.

Vladimir Monomahh oli hästi tuntud Bütsantsis ja Euroopas. Tolle aja kohta oli ta haritud inimene. Ta ema oli Bütsantsi keisri tütar, õde abielus Saksa keisriga. Ta ise oli abielus Inglise kuninga tütreaga. Vladimir Monomahh oli viimane tugev Kiievi vürst.

Novgorodimaa.

Kiievi vürstiriigi killunemine. XII sajandil jagunes Kiievi vürstiriik Vladimir Monomahhi poegade, poja-poegade ja sugulaste vahel. Nende vahel käisid vahetpidamata sõjad vürstiriikide ja linnade pärast. Neis sõdades vürstid riisusid halastamatult vabu talupoegi ja linlasi, sundides neid oma sõjaretkedest osa võtma. Vürstid omavahel õiendasid arveid julmalt. Võidetuil torkasid nad silmad peast, suretasid neid vanglais näljaga. Üksikud vürstid rikastusid ja muutusid sõltumatuks peamisest suurvürstist Kiievis. Nõnda rikastusid ja tugevnesid XII sajandil Kiievist lääne pool Galiitsia-Volõõnia vürstiriik, põhja pool Rostov-Suzdali riik ja Novgorodimaa. Kiievi maa-ala laostus rändrahva polovetside pealetungide tõttu lõunast. Võitlusest nendega XII sajandi lõpul on meie ajani säilinud muistne kunstiteos „Jutustus Igori polgust“.

Veel rohkem vaesus Kiievi maa-ala vürstide ja bojaaride röövimisest-riisumisest. Talupojad ei suutnud taluda nende vägivalda ja siirdusid Dneprilt kaugeemale — Oka ja Volga jõgede piirkonda. Algas ka Kiievi kaubanduse langus. Kaupmehed hakkasid Euroopast Aasiasse sõitma teisi teid kaudu, möödudes Kiievist. Kiiev hakkas minetama pealinna tähtsust. XIII sajandi alguseks Kiiev oli tühjenenud. Esimesele kohale välismaaga kauplemises tõusis Novgorod.

Novgorodimaa valitsus. Novgorod asetses teel Läänemere juurde, mille kallastel olid rikkad Saksa ja Rootsi linnad. Novgorodi kaupmehed ja bojaarid arendasid tähelepandavat kaubandust oma naabritega — sakslaste ja rootslastega. Nad said neilt riideid, relvi ja muid tooteid, mida nad ise ei osanud valmistada, ja vastu müüsid neile karusnahku ja põllundussaadusi. Et

saada välismaise kaubanduse jaoks karusnahku, vallutasid Novgorodi bojaarid ja kaupmehed maid põhjas ja idas ja sundisid kohalikku jahindusest elatuvat rahvastikku oma jahisaaki neile andma. Novgorodist sai sel kombel väga suure maa-ala pealinn. Novgorodis oli mitu tuhat maja. Samal ajal kui Kiievi tähtsus langes, rikkusid Novgorodi bojaarid ja kaupmehed alistatud rahvaste riisumisest ja kauplemisest välismaalastega.

Kogu Novgorodimaa valitsusasju ajasid bojaarid, rikkad kaupmehed ja papid. Nemad kutsusid novgorodlasi üldkoosolekule — vetšele, kuid küsimused otsustati nõnda, kuidas soovisid rikkad ning võimsad bojaarid. Vetšel valitav Novgorodi linnaülem — *possadnik* — oli alati suurte bojaaride hulgast. Novgorodi vürsti õigused olid piiratud. See kord määrati lõplikult pärast suurt ülestõusu Novgorodis 1136. aastal. Siis tõusis bojaaride ja kaupmeeste vastu kogu Novgorodi rahvas. Vürst ja bojaarid põgenesid Novgorodist. Novgorodlased võtsid vürstilt ja ta druziinalt maad ja õiguse maa omandamiseks. Vürsti juures pidi alati olema vetše poolt valitav possadnik. Ilma possadniku nõusolekuta vürst ei võinud alustada sõda, kohut mõista, tagandada ja määrata ametnikke. Seda rahva võidu vilja vürsti üle kasutasid needsamad kõikvõimsad Novgorodi bojaarid. Nende võimutsemise vastu tõusid korduvalt Novgorodi elanikud, ümberkaudsete külade vabad talupojad ja alistatud suguharud. 1209. aastal ülestõusnud novgorodlased süüdistasid bojaare üle jõu käivate maksude nõudmises ja vabade talupoegade rõhumises. Paljude bojaaride ja kaupmeeste majad riisuti paljaks, paljud rõhujatest pagendati Novgorodimaalt. Kuid ürgjõulisest mässust kaugemale need ülestõusud ei läinud. Rahvas ei suutnud murda bojaaride ja kaupmeeste võimu, sest ta polnud teadlik ega organiseeritud.

Novgorodlaste võitlus rootslaste ja sakslastega. XIII sajandi alguses teostasid Novgorodimaale pealetungi rootslased. Oma kallaletungidele lähtusid nad Läänemere ja Neeva jõe äärest, kus praegu asetseb Leningrad. Novgorodlased purustasid rootslaste väed Neeva jõel. Rootslaste võitja vürst Aleksander, kes juhtis novgorodlasi, nimetati selle võidu eest Nevskiks.

1242. aastal püüdsid Novgorodi maad vallutada ka sakslased-rüütlid. Nad ilmusid XII sajandil Läänemere kallastele. Sakslased ehtasid siin oma kindlusi ja linnu. Nad sundisid elanikele peale oma usku, hävitasid nende vabaduse, muutsid nad pärisorjadeks.

Sakslased-rüütlid tungisid tugeva sõjaväega Novgorodi aladele, rüüstasid linnu ja ähvardasid rüüstata ka Novgorodi. Vürst Aleksander Nevski kogus oma sõjaväe ja lõi sakslastega otsustava lahingu Peipsi jääl. Võitlus oli väga visa — jää värvus verest punaseks. Selles Jäälahingus sakslased ei pidanud vastu vahvate Novgorodi sõdurite pealetungile ja põgenesid. Aleksander Nevski jälitas vaenlast kuni oma maade piirini. Sel kombel novgorodlased tõrjusid vaenlase lõplikult tagasi ning kaitsesid oma maad sakslaste-rüütlite vastu.

Suzdali Vene.

Rostov-Suzdalimaa. Juba kaugetest aegadest saadik elasid Volga ja Oka jõgede vahel mordvalased, merjalased, vepslased ja teised suguharud. Siin elasid ka slaavlased. X sajandiks olid sel maal ka juba slaavlaste linnad Rostov ja Suzdal.

Rändrahvaste poolt rüüstatud Kiievi vürstiriigi lõunapoolsetest osadest tulid siia slaavlased-põldurid, kes põgenesid vürstide ja bojaaride vägivalla eest. Kuid ka siin

haarasid vürstid ja bojaarid maad endi kätte ja panid rahva endi heaks töötama.

Esiotsa ei tõmmanud Rostov-Suzdalimaa endale Kiievi riigi vürstide suuremat tähelepanu. Kuid asi muutus XII sajandil, kui see kauge piirimaa asustus. Vladimir Monomahhi poeg Jüri Dolgoruki tuli Kiievist tugeva družiinaga siia ja kindlustas siin oma võimu, alistades endale üksikute bojaaride ja pisivürstide valdused. Tema poolt alistatud valduste hulgas oli ka asula Moskva.

Veel tugevamini kindlustas end Rostov-Suzdali Venes Jüri Dolgoruki poeg Andrei Bogoljubski. Tema sõdis Novgorodiga, bulgaaridega Volgamail ja mordva suguharudega. Seejärel vallutas ta Kiievi ja sai peaaegu kogu Kiievi riigi määratute valduste suurvürstiks.

Vladimir-Suzdali vürstiriik. Oma pealinnaks tegi Andrei Bogoljubski Vladimiri linna Kljazma jõel. Sest ajast alates hakati tema riiki nimetama Vladimir-Suzdali vürstiriigiks. Andrei Bogoljubski püüdis alistada oma võimule kõiki kohalikke vürste ja bojaare.

Andrei Bogoljubski isevalitsusega rahulolematud bojaarid moodustasid vandenõu ja täpsid vürsti. Andrei Bogoljubski asemele sai vürstiks Vsevolod. Ta võttis tõrkuvailt bojaaridelt nende külad ja maad ja karistas rängalt neid, kes püüdsid endid iseseisvaiks vürstideks kuulutada.

Vsevolod korraldas mitu sõjaretke Novgorodi vastu. Valitavaile ametikohtadele Novgorodis õnnestus tal lasta valida enda poolehoidjaid.

Vsevolod laiendas oma võimu ka Kiievile. Ta sõdis bulgaaride ja mordvalastega Volgal. Tema poeg Jüri asutas Nižni-Novgorodi linna (praegune Gorki). Kuid Vsevolodil ei õnnestunud luua kindlat võimu teiste väiksemate vürstide ja bojaaride üle. Pärast tema surma Vladimir-Suzdali vürstiriik pudenes uuesti väikesteks valdusteks.

Iga vürst ja bojaar püüdis elada omaette ega alistunud suurvürstile. Killunenud väikesed vürstiriigid olid omavahel vaenus.

Ühtset, tugevat riiki ei olnud. Iga rikas maaomanik püüdis hankida endale võimalikult rohkem maid ja võimu. Vürstid sõdisid üksteisega vahetpidamata. Kestvad sõjaretked laostasid talupoegkonna. Kui XIII sajandil Vene vürstiriikidele kallale tungisid maadevallutajad mongolid, ei leidnud nad siin tõelist ühendatud vastupanu. Vladimir-Suzdalimaa oli killunenud väikesteks osadeks ega suutnud säilitada oma sõltumatust.

III. Ida-Euroopa mongoli vallutajate võimu all.

Mongolid-vallutajad ja tatari-mongoli ike.

Mongolid XII sajandil. Mongolid olid karjakasvataja-rändrahvas. Nad elasid seal, kus praegu asetseb Mongoolia rahvavabariik.

XII sajandil mongolid jagunesid suurteks sõjakateks suguharudeks khaanidega eesotsas. Khaanidel oli palju veiseid ja karjamaid. Khaanidele alluvad suguharud maksid neile maksu. Khaanid sõdisid üksteisega ja oma naabritega maksude ja karjamaade pärast.

Batu-khaan.

XIII sajandi alguses tõusis teiste mongoli khaanide hulgast esile andekas väejuht Džingis-khaan. Ta kogus endale mitmesugustest suguharudest määratu suure sõjaväe ja alistas idapoolsed türki-mongoli rahvad.

Nagu tormi-iil sööstis Džingis-khaani ratsavägi vaenlaste kallale. Puust kindluste seinad põletas Džingis-khaan savist granaatidega, mis olid täidetud naftaga. Kivimüürid lõhkus ta suurte masinate abil. Miski ei suutnud ta pealetungi peatada.

Džingis-khaan vallutab Kesk-Aasia ja Kaukaasia. Alistanud Põhja-Hiina, liikus Džingis-khaan oma vägedega

Kesk-Aiasse ja vallutas selle. Kesk-Aasiast, piki Kaspia mere lõunakallast, tungis Džingis-khaani sõjavägi Kaukaasiasse ja vallutas Armeenia ja Gruusia. Gruusias leidsid mongolid tugevat vastupanu. Gruusia oli tol ajal vägevam riik kui Armeenia. Grusiinlased võitlesid vahvasti, kuid mongolid purustasid nende väe ja panid Gruusiale ja Armeeniale raske maksu peale. Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia rahvad jäid sadadeks aastateks mongolite võimu alla.

Batu-khaan ja Vene vürstiriikide vallutamine. Alistanud kõik Kaukaasia rahvad, purustas mongolite armee aastal 1224 Kalka jõel slaavlaste vürstide ja polovetside ühendatud väed. Rikkaliku saagiga tõmbusid mongolid Aiasse tagasi.

Kaheteistkümne aasta pärast ilmusid mongolid uuesti Volgamaadele. Nende eesotsas seisis nüüd Batu-khaan — surnud Džingis-khaani pojapoeg. Seekord mongolid tungisid venelaste kallale ida poolt. Batu-khaan hävitas Volga bulgaaride riigi ja alistas mordvalased, seejärel purustas üksikult Vene vürstide sõjaväed, vallutas 1240. aastal Kiievi ja siirdus edasi Lääne-Euroopa kallale. Leidnud tšehhidelt vastupanu, Batu-khaan pöördus tagasi ja asutas Volga alamjooksul oma riigi — Kuld-hordi, pealinnaga Sarai. See oli rikas linn kivilosside, aedade ja rahapajaga. Kuld-hordi khaan hakkas valitsema vallutatud maid. Vürstid jäid oma kohtadele, kuid olid allutatud khaanile.

Tatarlased-mongolid kogusid rahvalt khaanile maksu. Maksu kogumiseks olid linnadesse määratud khaani asemikud oma sõjaväeosadega. Maksu kogumisel ei säästetud kedagi:

„... kellel raha ei ole, sellelt ta lapse võtab;
kellel last ei ole, sellelt ta naise võtab;
kellel naist ei ole, selle koos peaga võtab“

(s. o. võtab vangi ja müüb orjaks). Nõnda räägib rahvalaul. Papid ja mungad ei maksnud maksu. Papid ja mungad olid khaani poolt maksust vabastatud. See-eest nad palusid kirikuis khaanivõimu eest ja sisendasid rahvale, et ta peab sellele alistuma.

Et aga tatarlaste-maksunõudjate vastu ühtsoodu puhkesid ülestõusud, siis andsid Kuld-hordi khaanid pärastpoole maksukogumise üle vene vürstidele endile. Alistanud Vene vürstiriigid, laastas Batu-khaan ka palju Ukraina ja Valge-Vene maid.

Nõnda algas tatari ike ehk, õigemini öeldud, tatari-mongoli ike.

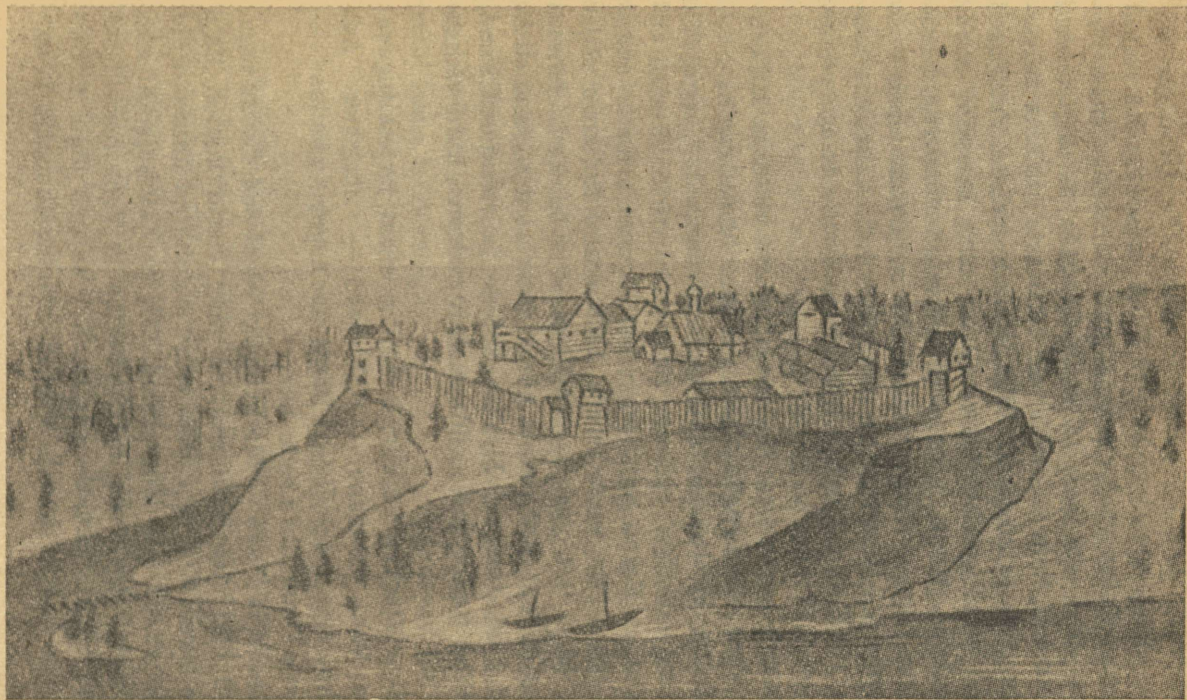
Moskva ja esimesed Moskva vürstid.

Moskva. Künkal, kus praegu asetseb Kreml, oli XII sajandil asula Moskva. Esmakordselt mainitakse Moskvat vanades dokumentides 1147. aastal. 1156. aastal Moskva ümbritseti puuseinaga.

Batu-khaani tatarlased-mongolid põletasid Moskva ja ta kindlustuste puuseinad. Elanikud osalt hukkusid, osalt põgenesid ümbruskonna metsadesse. Kuid aegamööda rahvas kogunes uuesti Moskva ümber ja hakkas maad harima.

XIV sajandi alguseks sai Moskva väikese vürstiriigi pealinnaks. Moskva asus Vene vürstiriikide keskuses, milline asjaolu aitas Moskva vürstidel ühendada tema ümber teisi vürstiriike. Moskva oli ümbritsetud metsadega, mis kergendas ta võitlust vaenlastega, eriti tatarlastega. Moskva asend soodsail veeteedel andis tema vürstidele võimaluse võtta kõrget tolli kõigilt kaupadelt, mida veeti Moskva jõge mööda.

Ivan Kalita. Eriti tugevnes Moskva vürst Ivani (1328—1341) ajal, kellele anti nimeks „Kalita“, s. o. rahakott. Kinkide ja meelitustega Kalita võitis oma käskija —

Moskva XII sajandil.

Kuld-hordi khaani — poolehoiu ning sai temalt õiguse koguda khaanile maksu kõigilt Vene maadelt. Osa sellest maksust Kalita varjas enda ja oma vürstiriigi jaoks. Kogutud raha eest ostis ta külasid, valdu ja isegi terveid vürstikondi. Ivan Kalita laimas tatarlaste ees oma vürstenaabreid ja ässitas tatari khaani nende kallale. Tatarlased tapsid tema pealekaebusel vürste ning laastasid nende vürstiriike. Kalita liitis need laastatud vürstiriigid oma Moskva riigiga. Khaan tõstis Kalita vanemaks teiste Vene vürstide üle, kuulutas ta „suurvürstiks“. Valitsema asumisel oli Kalital ainult 4 linna; oma lastele ta aga pärandas juba 97 küla ja linna.

Nõnda kogus Ivan Kalita igasuguste võtetega killustatud Vene vürstiriigid Moskva ümber üheks riigiks.

Kalita järeltulijad olid niisamasugused „kogujad“. XIV sajandi lõpul muutus Moskva vürstiriik niivõrd tugevaks, et Kalita pojapoeg vürst Dimitri otsustas avalikult tatari ikke vastu astuda. 1380. aastal Kulikovo väljal Doni ääres purustas ta tatarlaste sõjaväe, keda juhatas khaan Mamai. Kahe aasta pärast tatarlased kogusid siiski uued jõud, tungisid Moskva kallale ja vallutasid linna, sundides moskvalasi endile maksu maksma, kuid väiksemat kui varem.

Noor Moskva vürstiriik muutus siiski järjest tugevaks. Vana vaenlane — Kuld-hord — nõrgenes. Aga Moskva riigi läänepiiridel ilmus uus tugev vaenlane — Poolaga ühinenud Leedu riik.

Leedu ja Poola — Moskva riigi vaenlased. Leedu suguharud olid slaavlaste naabrid ning elasid läänes, Balti mere ääres. XIII sajandiks leedu suguharud ühinesid ühe vürsti võimu alla ning võtsid XIII ja XIV sajandil endi valdusse Valge-Vene, osalt Ukraina ja Vene maa-alasid. Leedu muutus suureks riigiks. XIV sajandi lõpul ta nihkus juba hoopis ligidale Moskva suurvürstikonnale ja val-

lutas Smolenski linna. Leedu vürst Jagailo, abielludes Poola kuningannaga, sai Poola ja Leedu kuningaks. Leedu ja Poola liitumine muutis need mõlemad riigid väga tugevaks. Nad hakkasid nüüd veel rohkem ahistama Moskva suurvürstiriiki.

Ukrainlaste, valgevenelaste ja venelaste elu oma vürstide ja bojaaride all oli väga raske. Veel raskemaks muutus nende elu Poola ja Leedu vallutajate võimu all, kes pärisorjastasid kõik talupojad.

Panid (nõnda nimetati poola mõisnikke) sundisid talupoegi vahetama oma kreeka õigeusku katoliku usu vastu, mis usku nad ise olid. Eriti tungivalt nõudsid poola panid usuvahetust Ukrainas. Linnades ei lutanud panid ukrainlastel ja valgevenelastel teetseda kaubanduse ja käsitööalal. Kogu linnade elu juhtimise hoidsid panid endi kättes. Panid unistasid kogu Moskva vürstiriigi alistamisest. Kuid nende kallale tungisid saksa rüütlid, kes olid jäänud peatumata Läänemere kallastele. Ühel ja samal ajal sakslastega võitlemiseks ja Moskvaga sõdimiseks ei jätkunud jõudu. Alles pärast seda, kui Leedu ja Poola ühendatud jõududega purustasid sakslased, suurendasid nad kallal tunges Moskva riigile. Et Moskvast võitu saada, sõlmisid panid liidu tatarlastega.

Tamerlan ja Kuld-hordi langus.

Tamerlan. Samal ajal kui noor Moskva vürstiriik, ühinedes ühe vürsti võimu alla, kasvas ja tugevnes, vana Džingis-khaani riik järjest nõrgenes. Hiina vabanes mongolite võimu alt. Mongolite riik ise aga killunes üha rohkem ja rohkem. Ainult aeg-ajalt ilmusid mongolite hulgas üksikud khaanid-maadevallutajad. Üheks sellistest maadevallutajaist oli Tamerlan.

Tamerlan sündis Kesk-Aasias aastal 1336. Sirgunud noormeheks, asus ta jõugu ülijulgete meeste etteotsa ning andis end kord ühe, kord teise valitseja teenistusse. Esimest korda äratas ta tähelepanu rahva ülestõusu lämmatamisel Samarkandis (Kesk-Aasias). Karmilt karistanud ülestõusnuid, kuulutas Tamerlan enese varsti khaaniks-valitsejaks ja tegi Samarkandi oma pealinnaks.

Tamerlan vallutas rea naaberriike. Aastal 1395 purustas ta Kuld-hordi khaani Tohtamõši ja aitas seega Moskva kiiremini vabaneda tatarlaste ikkest. Moskva vürstid kasutasid Kuld-hordi nõrgenemist ja juhtisid oma jõud Leedu ja Poola vastu. XIV sajandi lõpus Tamerlan purustas Gruusia pealinna Tbilisi ja võttis Gruusia vürsti vangi.

Tamerlan oli tige ning julm. Peale ühe linna vallutamist mattis ta elusalt neli tuhat inimest. Ühe teise linna vallutamise järel käskis ta oma sõjameestel muretseda talle 70 000 elaniku pead ning neist püstitada torni.

Igalt maalt, mis Tamerlan alistas, tõi ta Kesk-Aasiasse parimaid meistreid-käsitöölisi. Oma pealinna Samarkandi, mille kaunistamise eest ta väga hoolitses, tõi ta ligi 150 000 seesugust meistrit. Tamerlan ehitas linnas ja väljaspool linna hulga losse. Nende seinad olid kaunistatud maalingutega, mis kujutasid ta sõjaretki. Tamerlani mošee Samarkandis üllatab veel tänapäevalgi oma suursugususe ja iluga.

Usbekid Kesk-Aasias. Pärast Tamerlani surma 1405. aastal muutusid tema poolt vallutatud riigid järk-järgult jälle iseseisvaks.

XV sajandil vallutasid Kesk-Aasia rändrahvas usbekid, kes varem elasid praeguse Kazahstani maa-alal. Usbekid kinnitusid kindlalt Kesk-Aasias. Usbeki khaanid asusid H o r e z m i ja B u h h a a r a riikide etteotsa.

IV. Vene rahvusriigi loomine.

Vene riigi laienemine Ivan III ajal ja tatari-mongoli ikke lõpp.

Novgorodi liidendamise ja Vene riigi vabastamine tatari khaani võimu alt. Võitluseks tatarlaste ja leedupoola panidega püüdsid Moskva vürstid laiendada oma maa-alasid ja kindlustada oma võimu kõigi Vene maade üle. Seda saavutasiski Ivan III. Ta sai suurvürstiks aastal 1462. Kuid ta oli siiski veel Kuld-hordi, kuigi juba nõrgestatud, khaani võimu all. Ivan pettis khaani, veendes teda truualamlikkuses, kuid ise tasahilju püüdis koguda jõudu ja vabaneda alluvusest tatarlastele. Ivan III ühendas oma valitsuse alla Moskva naabruses asetsevad vürstiriigid — Tveri, Rjazani ja teised. Kõik need vürstiriigid olid ühe vürsti võimu alla ühendamise vastu ning sõlmisid tatarlaste ja Leeduga Moskva-vastase liidu. Kuid Ivan III saavutas selle, et Vene riik muutus tema ajal tugevaks ning ühtseks Vene rahvusriigiks. Eraldatuks jäi ainult Novgorod.

XV sajandi lõpul Ivan III üritas sõjaretke Novgorodi vastu. Novgorodi bojaarid sõlmisid Leeduga liidu. Kuid see ei päästnud neid. Ivan III purustas Novgorodi sõjaväed ning Novgorod muutus samuti ühtse Vene riigi osaks. Seks ajaks oli Kuld-hord jagunenud kolmeks khaani-riigiks: Kaasani, Astrahani ja Krimmi khaaniriik. Kuld-hordist eraldus ka Siberi riik Irtõši jõgikonnas. Moskva vürstid aina võitsid sellest Kuld-hordi lagunemisest. Nüüd polnud Kuld-hord tugevnenud Vene riigile enam hirmuäratav.

Valinud soodsa momendi, teatas Ivan III Kuld-hordi khaanile, et ta ei tunnusta enam khaani võimu Moskva üle. Siis läks khaan sõjaretkele Ivan III vastu. Vastaste

sõjaväed kohtusid Ugra jõel, kuid kumbki neist ei julgenud astuda otsustavasse lahingusse. Nii nad seisid teineteise vastas mitu kuud. Algasid külmad. Khaanil polnud toitu ratsaväele, pealegi sai ta sel ajal teateid rahutustest Kuld-hordis — ning ta pöördus tagasi. Ivan III osutus sel

Välismaa kaupmehed lossivad oma kaupu Novgorodi sadamas.

kombel „võitjaks“. See oli aastal 1480. Nõnda lõppes tatari-mongoli ike, mis oli kestnud üle kaheaja aasta.

Varsti Kuld-hord nõrgenes lõplikult ning lagunes.

Ivan III sõda Leedu ja Poolaga. Aastal 1500 algas Ivan III ja Poola-Leedu kuninga vahel äge sõda. Poola-Leedu sõjaväed purustati täielikult ning nende ülemjuha-

taja sattus Vene vägede kätte vangi. Kuningas sõlmis balti-saksa rüütlitega liidu. Sakslased esiotsa löid Ivan III sõjaväge, kuid varsti asusid tema väed pealetungile, võitsid sakslasi ning rüüstasid nende maad.

Sõda lõppes vaherahuga kuueks aastaks. Ivan III-ndale jäid panidelt võidetud Vene ja Valge-Vene maad.

Ivan III ajal Vene riigi maa-ala suurenes kolm korda.

Ivan III — „kogu Venemaa valitseja“. Peale Bütsantsi vallutamist türklaste poolt aastal 1453 Ivan III abiellus Bütsantsi printsessi Sofia Palaiologosega.

Ivan III seletas nüüd, et ta on Bütsantsi keisrite järeltulija. Ivan III muutis Bütsantsi vana riigivapi (kahe peaga kotka) Vene riigivapiks. Ivan hakkas end nimetama tsaariks ning „kogu Venemaa valitsejaks“.

Ivan hakkas hoogsalt Moskvat kaunistama. Ta kutsus välismaalt Moskvasse itaalia käsitöölisi, tehnikuid ja kunstnikke. Väikese Moskva Kremli Ivan III ehitas ümber suureks kivist kindluseks Moskvas seninägematute ehitistega. Kremli müürid ja tornid, ehitatud itaallaste poolt, tuletavad veel nüüdki elavalt meelde Ivan III aegu.

Ivan tõi Kremli palesse toredad Bütsantsi keisrite õuekombed.

Kuid Moskva vürsti võimu suurenemine tõi kaasa ka laiade talupojamasside suurema rõhumise bojaaride poolt.

Kuidas rõhuti talupoegi Vene riigis XV sajandil.

Teoorjus ja obrok (kruntrent). Igall pool Vene riigis olid vürstide, bojaaride ja kloostrite maaomandid. Maade

Vene riigi vapp
Ivan III aegu.

omanikud elasid oma perekondade, teenijate ja kaitsevägega talupoegadest eraldatud mõisades, mis olid piiratud kõrge taraga. Igasse külge isanda elukohast ulatusid külad. Talupojad elutsesid madalates suitsuonnides, mis olid

Vürsti mõis.

põrandata, akendeta ja korstnata. Maad harisid talupojad puuadraga.

Maatükid, mida talupojad harisid ja millest nad elatusid, ei olnud nüüd enam talupoegade, vaid vürstide, bojaaride ja kloostrite omad. Selle maa eest pidid talupojad nüüd omanikule tegema kõik, mida tema neilt nõudis.

Nad kündsid isanda maad, peksid ja jahvatasid isanda vilja, niitsid ja vedasid isanda mõisa heina, ehtasid här-raste hooned, häärberid, sillad, kaevasid tiigid ja kraavid.

Kuid seda kõike oli vürstidele, bojaaridele ja klocstri-tele veel vähe. Neile näis, et talupojad siiski künnavad veel endile palju, isandale aga vähe. Maaomanikud hak-kasid osa talupoegade kasutuses seisvat maad ära võtma. Nad nõudsid, et talupojad veel enam töötaksid isandate põllul. Kõiki neid töid nimetati teoorjuseks.

Peale teoorjuse pidid talupojad oma isandaile andma veel oma majapidamise saadusi: teravilja, koduloomi, kanu, mune, piima, võid ja muud. Seda nimetati obro-kiks (kruntrendiks). Kes talupoegadest ei täitnud teo-orjust või obrokinorme, seda karistasid isandad valjult: peksid keppidega poolsurnuks, panid vangi.

Talupoegade kinnistamine maa külge (sunnismaius).

Talupoeg võis lahkuda oma isanda juurest, kuid ta pidi jätma talle oma talu ja hooned ning tasuma kõik võlad, mida polnud sugugi vähe. Talupojal tuli otsida teist isandat, kes lubaks teda oma maale. Uue isanda juures olid niisamasugused maakasutamise tingimused nagu en-disegi juures. Orjusest polnud talupojal kuhugi pääsu, vahest ainult põgenemine maadele, kus polnud isandaid. Aga seesuguseid vabu maid leidis üha vähem ja vähem.

Maaomanikele polnud sugugi kasulik, et talupojad lahkusid nende maadelt, millal aga soovisid. Bojaarid ja kloostrid hakkasid talupoegade teiste maaomanike juurde siirdumist lubama ainult pärast suviste tööde lõppu. Ivan III andis aastal 1497 seaduse, mille järgi talupoeg võis ühe isanda juurest teise juurde siirduda ainult sügi-sesel jüripäeval.

Nõnda tugevnes talupoegade kinnistumine isandate maa külge. Isandal oli õigus oma talupoegade üle kohut mõista ning sõnakuulmatuse puhul neid keppidega peksta.

Peale bojaaride ja kloostrite maaomandite tekkisid Ivan III ajal veel sõjaväes teenijate, vürstide ja bojaaride teenijate hulgast võrsunud mõisnike-aadlike maaomandid. Sõjaretkedest osavõtu ja piiride kaitse eest said nad vürstilt tasu maade ja neil maadel elutsevate talupoegade näol. Sissetulekutest nendest maadest, mida harisid talupojad ning mis olid allutatud mõisniku võimule, mõisnik pidi toitma ennast ja oma perekonda, muretsema endale sõjavarustuse ja hobuse ning viima sõjaretkele määratud arvu sõdureid. Vürst paigutas enda teenistuses olijaid tema poolt vallutatud maaosadele. Niisuguseid maid nimetati mõisadeks, nende valdajaid aga — mõisnikeks. Nad valdasid neid maid niikaua, kui olid vürsti teenistuses. Bojaarid aga valdasid maid pärimise korras — isalt pojale, ning nende maaomandeid nimetati pärusmõisadeks ehk „pärusmaadeks“.

V. Vene riigi laienemine.

Ivan IV ja Volga-äärsete tatarlaste purustamine.

Tsaar-isevalitseja. Ivan III pojapoeg, tulevane tsaar Ivan IV, Julm, kaotas varakult isa. Bojaarid mürgitasid ta ema ning haarasid tervelt kümneks aastaks võimu endi kätte. Ivan kasvas isemeelsete bojaaride keskel, kes soovisid teda ja arendasid temas kõiki halbu ise-loomujooni.

Aastal 1547 kuulutas 17-aastane Ivan, esimesena Moskva valitsejaist, enda tsaariks-isevalitsejaks ning hakkas valitsema riiki piiramatute võimuga, mitte arvestades bojaare.

Ivan IV pidas väga tähtsaks, et inimesed tema riigis saaksid haridust tsaarivõimu ülistavate raamatute lugemisega. Ivan IV kasutas selleks otstarbeks Läänes leiutatud trükikunsti ning asutas Moskvast trükikoja. Siin trükiti raamatuid tema erilisel järelevalvel. Esimeseks vene trükijaks selles trükikojas oli Ivan Fedorov.

Tsaar Ivan Julm (1530—1584.)

Kaasani ja Astrahani vallutamine. Kindlustades oma jõudu ja võimu, jätkas Ivan IV oma vanaisa Ivan III ja

Ivan Fedorov trükikojas.

isa Vassili III, kes tagasi võitis Leedult Smolenski, vallutuspoliitikat. Ivan IV otsustas esmalt vallutada tatarlaste khaaniriigid Volgal. 1552. aasta sügisel asus Ivan IV suure sõjaväe ja määratu hulga suurtükkidega piirama Kaasani — Kaasani khaaniriigi pealinna.

Piiramine kestis kogu sügise. Tatarlased võitlesid meeleheitliku vahvuse ja visadusega. Tsaar laskis õhku salajase maa-aluse käigu Kaasanist vee juurde ning Kaasani elanikud pidid joo-

ma roiskunud vett lompidest ja kaevudest. Kaasanlased jätkasid oma linna kaitsmist. Puhkuseta võitlesid nad piirajatega päevad ja ööd läbi. Tsaar käskis müüride alla õõnsused kaevata, kuhu paigutati vaadid püssirohuga, ning müürid purustati. Linnavärvais ja murdude kohal müüris tekkis metsik võitlus. Lahingust võtsid osa ka tatari naised ja lapsed, kaitstes end vaenlase vastu. Kuid Kaasani kaitsjate jõud

rauges. Ivan IV sõjavägi — seda oli kuni 150 tuhat meest — võitis tatarlased. Kaasan rüüstati ja põletati maha.

Kaasanisse asustati ümber hulk Moskva teenistujaid ja kaupmehi; tatarlastel aga lubati elada ainult linnaäärses alevikus. Võidetud maad jaotati mõisnikele. Kõikjale Kaasani khaaniriigis ehitati kindlusi, kuhu asetati Moskva sõjaväeosi. Kindlusi ehitama sunniti väevõimuga kõiki Kaasani khaaniriigi elanikke: tatarlasi, mordvalasi, marisid, tšuvašše, baškiire. Kaasani alistamise järel langesid nad kõik Ivan IV valitsuse alla.

Aastal 1556 vallutasid Ivan IV väed Astrahani linna Volga ääres, ning a tatarlaste pealinna. Kogu Volga veetee oli nüüd Vene tsaari valduses.

Pärast seda vallutas Ivan IV Kaukaasia kirdeosa ja ehitas Tereki jõe äärde mitu kindlust. Tšerkessi ja kabardiini vürste hakkas tsaari teenistusse astuma.

Vene rahvusriik hakkas muutuma paljude rahvuste riigiks, s. o. mitmest rahvusest koosnevaks maaks.

Bojaaride võimu murdmine ja Ivan IV sõjad.

Opritšnina. Vallutanud tatarlaste maad Volgal ja kindlustunud Põhja-Kaukaasias, alustas Ivan IV sõda Baltimaade sakslaste, Poola, Leedu ja rootslastega. Ivan IV tahtis tungida Balti mere kallastele ning astuda suhtlemisse Lääne-Euroopa rahvastega. Rootsled ja sakslased ei lasknud läbi Moskvasse siirduvaid välismaa meistreid ning takistasid kogu jõuga Vene kaubandust.

Pärast esimesi kaotusi sõjas Ivan avastas suurte bojaaride-pärusmõisaomanike reetmise. Need reetjad siirdusid poolakate ja leedulaste teenistusse. Tsaar Ivan vihkas bojaare, kes istusid oma pärusmõisades nagu väikesed

tsaarikesed ja püüdsid tema isevalitsuslikku võimu piirata. Ivan IV hakkas rikkaid ning mõjukaid bojaare asumisele saatma ja hukkama. Võitlus bojaaridega oli Ivan IV-ndale tarvilik selleks, et lõplikult murda kõiki neid väikesi tsaarikesi ja kindlustada ainuvalitsust. Võitluseks bojaaridega moodustas Ivan IV mõisnikest erilise, mitmest tuhandest mehest koosneva jõugu ja nimetas nad „opritšnikuteks“.

Opritšnik, luud käes ja koerapea sadula küljes.

Opritšnikuil oli oma eriline vorm. Opritšniku sadula külge oli kinnitatud koerapea ja luud. Need olid ta ametimärgid, mis pidid tähendama: tsaari vaenlased välja nuhkida, jälitada ja äraandjad-bojaarid välja pühkida.

Ivan IV ja ta opritšnikud hukkasid hulga bojaare. Hukatute maad Ivan jagas opritšnikuile ja teistele mõisnikele. Sel teel kindlustas Ivan Julm isevalitsuslikku võimu Vene riigis, kaotades bojaaride eesõigused.

Seega ta nagu lõpetas Ivan Kalita poolt alustatud eraldatud osastis-vürstiriikide kogumist ühte, tugevasse riiki.

Talupojad ja kasakad. Ivan IV ajal muutus talupoegade seisund väga viletsaks. Tema valitsemise lõpu poole keelati talupoegadel isegi jüripäeval oma isandate juurest lahkuda. Sellest ajast pärinebki kõnekäänd: „Vaat sulle, vanaemake, ka jüripäev!“

Mõisnike ja opritšnikute riisumise ja vägivalla eest põgenesid talupojad Vene riigi keskusest stepidesse ta lõuna-rajamaadel ja asustasid neid. Hulk põgenenud talupoegi asus Doni ja Dnepri aladele. Varsti kasvasid siin asulad, millede elanikke nimetati k a s a k a t e k s.

Sõda Baltimaade pärast.

Ivan Julm sõdis 24 aastat, et vallutada Baltimaid, kuid sõda lõppes ebaõnnestumisega. Poolakad ja leedulased haarasid Baltimaid endi valdusse ning võtsid Ivan Julmalt tema poolt sõja alguses võidetud Valge-Vene maa-alad.

Rootslased võtsid talt Soome lahe kaldad. Soodus meretee kaubavahetuseks välismaaga oli uuesti kaotatud.

Ivan Julmal tuli kaubandust välismaiste riikidega teostada ainult ebasoodsa, aastas mitmeks kuuks kinnikülmuva Valge mere kaudu. Selle tee avastas juhuslikult

Jermak.

üks inglise kapten. Ta tahtis Põhja-Jäämere kaudu Indiasse jõuda, kuid torm ajas ta laeva Dvina suudmesse, kus pärast asutati sadamalinn Arhangel'sk.

Siberi riigi vallutamine. XVI sajandi lõpul liideti Vene riigiga Lääne-Siberi maa-alad. Siberi riigis elasid tatarlased ja teised Siberi rahvad. Nende üle valitses khaan Kutšum. Rikkad maadeomanikud Uuralis — kaupmehed Strogonovid — saatsid aastal 1581 khaan Kutšumi vastu väikese palgasõdureist-kasakaist moodustatud väesalga, kes oli hästi varustatud tulirelvadega. Kasakate väeosa Jermaki juhatusel purustas mitmekordselt suurema khaan Kutšumi sõjaväe, kes oli varustatud ambude ja nooltega.

Ivan Julm tasus Jermakile ta teenete eest täieliku sõjalise varustuse ja kasukaga enda õlgadelt, tema kasaikaile aga rikkalike kinkidega. Kutšumil aga õnnestus pärastpoole purustada Jermaki väesalk. Jermak ise hukkus Irtõši jões Kutšumi sõdurite öise pealetungi ajal. Kutšum taastas uuesti oma valitsuse Siberi riigis, kuid mitte kauaks. Moskvast saadetud vojevoodid oma sõjavägedega alistasisid mõne aasta pärast Siberi riigi lõplikult.

Vene valdused suurenesid Ivan IV ajal mitmekordselt. Tema riik muutus üheks suuremaks kogu maailmas.

VI. Talupoegade sõjad ja rõhutud rahvaste ülestõusud XVII sajandil.

Esimene talupoegade sõda Vene riigis.

Tsaar Boris Godunov ja talupoegade ülestõusude algus. Ivan IV suri aastal 1584. Mitte palju aega enne oma surma tappis ta raevuhoos kepilöögiga kulmule oma vanaema poja Ivani. Järele jäi veel kaks poega — nõrgamõistuslik Fjodor ja väike Dimitri. Tsaariks sai nõrgamõistuslik Fjodor Ivanovitš. Fjodori ajal juhtis valitsust tsaari naisevend Boris Godunov, endine Ivan Julma operitšnik. Väike Dimitri, kes elas oma emaga Uglitši linnas, suri või surmati Godunovi pooldajate poolt.

1598. aastal, pärast Fjodori surma, sai tsaariks Boris Godunov.

Talupoegade seisund muutus Godunovi ajal palju halvemaks. Talupojad põgenesid mõisnike juurest Ukrainasse ja Donile. Maal oli kolm aastat järgemööda viljakaldus. Algas kohutav nälg. Talupojad sõid aganaid, kasse, koeri, mindi isegi kuni inimesesöömiseni. Algasid mitmesugused taudid; teedel vedeles laipu, polnud kedagi, kes oleks neid matnud. Mitmel pool tõusid talupojad üles ja rüüstasid endi rõhujaid — bojaare ja mõisnikke. Rahvarahutused algasid ka linnades.

Poola panide esimene katse Vene riiki orjastada. Vene riigi vanad vaenlased poola panid otsustasid kasutada soodsat momenti — rahutusi Venes — ja teda orjastada. Selle eesmärgiga lasksid nad lendu kuulduse, et Ivan Julma poeg Dimitri üldse ei surnud Uglitšis, vaid põgenes Boris Godunovi eest Poolasse. Poolakad otsisid kohase mehe ning saatsid ta tsareevitš Dimitrina sõjaväeosadega Moskvasse. See Vale-Dimitri pidi tõukama Boris

Godunovi tsaaritroonilt ning ise tema asemel tsaariks hakkama. Ukrainas liitusid Vale-Dimitriga bojaaridega mitterahulolevad Doni ja Dnepri kasakad.

Tsaar Boris Godunov suri sel ajal, tsaari sõjaväed aga ei avaldanud Vale-Dimitrile vastupanu. Vale-Dimitri jõudis takistamatult Moskvani ja sõitis pidulikult linna nagu tõeline tsaar. Surnud tsareevitš Dimitri ema oli bojaaride poolt ära ostetud ja tunnistas kogu rahva ees isehakanud tsareevitši oma pojaks. Vale-Dimitri sai tsaariks.

Poolakad röömutsesid — nende plaan õnnestus: Moskvas istus tsaarina nende käsilane. Vale-Dimitri abiellus poolatar Marina Mnizekiga ja andis tema isa valdusse hulga maid. Moskva tulnud poolakad said paremaid ametikohti, hakkasid vägivalda tarvitama ja rahvast röövima. Vale-Dimitri halvustas avalikult vanu vene kombeid.

Rahva hulgas algasid rahutused poolakate ja uue tsaari vastu.

Rahvas hakkas poolakaid peksma. Bojaarid, kasutades rahutusi, moodustasid Vale-Dimitri vastu salanõu ning tapsid ta. Isehakanud tsaari laip põletati tuleriidal, tuhk topiti suurtükki ja tulistati sinnapoole, kust Vale-Dimitri oli tulnud.

Tsaariks sai suurte pärusmõisade omanik, vanast aadlisoost bojaar Vassili Šuisi, kelle valimise Moskva Punasel väljakul korraldasid bojaarid ja rikkad kaupmehed rahva ülestõusu ajal poolakate vastu.

Talupoegade juht — Ivan Bolotnikov. Šuisi valitsuse ajal talupoegade rahutused jätkusid. Neile ilmus tol ajal energiline eestvedaja — Ivan Bolotnikov. Bolotnikov oli varem ühe bojaari pärisori ning põgenes tema juurest. Ta oli olnud Türgis ja Itaalias ning palju näinud. Bolotnikovi kui andeka väejuhi juurde tuli salkadena talupoegi, väikesi teenistujaid, kasakaid. Oma sõjaväega, mille ta kogus

Lõunas, Bolotnikov suundus aastal **1606** Moskva poole, et kukutada bojaaride tsaar Vassili Šuiski ja panna troonile teine, „hea“ tsaar.

Teel võtsid ülestõusjad linnades ja külates kinni tsaari ülemaid, hukkasid bojaare ja mõisnikke, rüüstasid nende mõisu, hävitasid rikaste kaupmeeste maju. Bolotni-

Talupojad teel Bolotnikovi sõjaväkke.

kovi sõjaväega liitus ka väikemõisnike väesalku, kes polnud rahul bojaaride omavoliga ja bojaaride tsaari Šuiskiga.

Bolotnikov piiras Moskva ümber. Mõisnikud, kes olid ühinenud Bolotnikoviga, taipasid varsti, et tema võit viib mõisnike võimu nõrgenemisele. Lahingu ajal Moskva all mõisnike väeosad reetsid Bolotnikovi ja läksid bojaaride ja tsaar Šuiski poole üle. Bolotnikovi armee kaotas.

Valmistudes uueks pealetungiks Moskvale, Bolotnikov taganes esiotsa Kaluga ja pärast Tuula ümbrusse. Šuiski piiras Bolotnikovi suure sõjaväega Tuulas ümber. Üles-

tõusnute armee kaitses end mehiselt, kuid kaotas lahingus. See oli ka arusaadav. Talupoegadel polnud tol ajal seesugust liitlast ning juhtijat, nagu seda on töölisklass. Ka talupojad ise polnud teadlikud. Nad sõdisid mitte tsarismi ja mõisnike korra vastu, vaid paha tsaari ja pahade mõisnike vastu ning „hea“ tsaari ja „heade“ mõisnike eest.

Aastal 1607 vangistatud Ivan Bolotnikovil bojaarid torkasid silmad peast ning uputasid ta pärast jääaugus. Võidetud talupoegkonna seisund muutus veel halvemaks. Šuiski andis uued ukaasid, mis kitsendasid pärisorjadedalupoegade vabadust. Nüüd võis mõisnik tervelt 15 aasta jooksul taga otsida ning tagasi nõuda tema juurest ära-karanud talupoegi. Ülestõusud jätkusid.

Võitlus Poola maadevallutajatega.

Poola maadevallutajad ja nende väljakihutamine Moskvast. Poola panid tegid pärast esimest ebaõnnestunud katset Venemaad orjastada veel teise sellise katse. Nad lükkasid esile uue trooninõudleja. Levitati juttu, et Moskvas tapeti ekslikult hoopis teine inimene, kuna Vale-Dimitri pääses. Uue Vale-Dimitriga läks koos kümnetuhande-meheline Poola sõjavägi. Vale-Dimitri ligines sõjaväega Moskvale ja asus Moskva-eelses Tušino külas laagrisse, nõudes, et Šuiski loovutaks talle trooni. Šuiski kutsus endale rootslased appi. Rootslased, kasutades Moskva valitsuse nõrkust, vallutasid Novgorodi. Samal ajal tungis Poola kuningas Sigismund sõjaväega Smolenski alla, purustas Moskva sõjaväeosad ja vallutas Smolenski. Vaenlased rebisid Venemaad tükikaupa.

Moskva aadlikud tõukasid Šuiski troonilt ning sundisid ta kloostriisse astuma. Samal ajal tapeti Vale-Di-

mitri II. Rahvarahutused aga jätkusid. Moskva bojaarid ei suutnud ülestõusjatega hakkama saada. Siis Moskva bojaarid, et päästa oma seisukorda, valisid Šuiski asemele tsaariks kuningas Sigismundi poja — Poola printsi Vladislavi. „Parem teenida kuningapoega, kui olla tapetud omaenda orjade poolt,“ ütlesid bojaarid. 1610. aasta sügisel marssis Poola sõjavägi bojaaride toetusel Moskvasse ja võttis Kremli enda valdusse. Poola panid röövisid palju vara Moskva tsaaride kassast. Vallutajad võtsid endile mõisu, jagasid endi pooldajatele maid ning rõhusid ja röövisid vene rahvast.

Poole aasta pärast, 1611. aasta kevadel, tõusid moskvälased poolakate-rõhujate vastu. Moskva tänavatele ehitati laudadest, kastidest ja palkidest barrikaadid. Nende tagant moskvälased tulistasid poolakaid. Majade katustelt tabasid nad poolakaid kuulide ja kividega. Poolakad hakkasid linna süütama. Suurem osa Moskvast põles maani maha. Poolakad kindlustasid endid Kremli müüride varjus. 1611. aasta sügisel tõusis vene rahvas poolakate-vallutajate vastu.

Moskvas püsivate poolakate vastu üritatud sõjaretke etteotsa asus Nižni-Novgorodi lihakaupmees K o z m a M i n i n. Tema poolt linnadest kogutud rahaga varustati suur malev. Sõjaväe-ülemaks valiti kogenud väejuht v ü r s t P o ž a r s k i. Osa talupoegade väesalku, kes võitlesid mõisnikega, liitus maakaitseväega. Ja see otsustas asja. Väeosa ligines Moskvale ja piiras poolakad Kremli sisse. Aastal 1612 Kreml vallutati ja poolakad põgenesid Moskvast. Poolakad olid sunnitud lahkuma ka kõigist nende poolt vallutatud maadest, kuid Smolensk jäi nende kätte. Alles viis aastat pärast sõda andsid rootslased Venemaale Novgorodi tagasi, kuid kogu Soome lahe rannik koos Vene linnadega jäi Rootsi alla.

Võitluses Poola maadevallutajatega tõusis vene rahva hulgast palju sangareid. Üks selliseid sangareid oli talupoeg Ivan Sussanin. Moskva suunas liikuv Poola väeosa sundis teda teed näitama. Oma elu ohverdades juhtis Sussanin väeosa metsatihnikusse. Poolakad tapsid Sussanini,

Minin kutsub rahvast võitlusse poolakate vastu.

kuid Poola väeosa ei pääsenud metsast õigele teele ning hukkus.

1613. aastal kutsuti Moskvasse kokku mõisnike, kaupmeeste ja kasakate esindajad. Nad valisid tsaariks Mihhaili Romanovite bojaarisuguvõsast.

Talurahvaliikumise purustamine. Uus tsaar alustas halastamatut võitlust veel mitte lakanud rahvaliikumisega. Suur hulk relvastatud ärakaranud talupoegade ja kasakate salku luusis Moskva ümber ja kogu maal. Tsaar saatis sõjavägesid ja vojevoode ülestõusust osavõtjate ja

Zemski sobor aastal 1649.

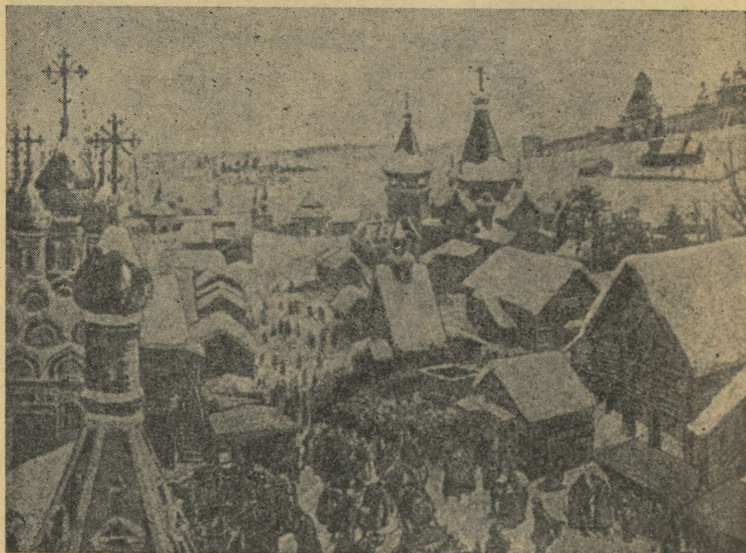
nende salkade karistamiseks. Moskvas hakkasid uuesti töötama prikaasid (tsaari kantseleid) kirjutajate ja abikirjutajatega, uuesti, nagu varemgi, hakkas rahvas ägama vojevoodide ja prikaaside ametnike all.

Tsaar Mihhail jagas helde käega mõisu ja suurt palka mõisnikele.

Tsaar Mihhail kaitses hästi enda valijate — mõisnike huve.

Linlaste ja rõhutud rahvaste ülestõusud XVII sajandil.

Ülestõusud linnades. Pärast tsaar Mihhail Romanovi surma sai Vene tsaariks ta poeg Aleksei. Tema korraldusel pandi aastal 1646 soolale raske riigimaks. See maks

Käsitöölised kaubaplatsil oma tooteid müümas.

suurendas rahva meelepaha. Kartes ülestõusu, käskis tsaar selle maksu kaotada. Kuid asi ei seisnud ainult selles maksus. Kuigi see kaotati, tõusis Moskva rahvas siiski oma rõhujate vastu. Aastal 1648 tõstis rahvas Moskvas „mässu“, nagu tol ajal nimetati rahva ülestõuse. Rahvas mäletas väga hästi tsaarisulaste ja -ametnike poolt sooritatud ülekohut. Rahvas nõudis tsaarilt nende hulgast tähtsamate väljaandmist arveteõendamiseks.

Tsaar lubas ülestõusnute palve täita. Kuid rahvast hakati nuutidega peksma ja hobuste jalge alla tallama. Siis rahvahulk purustas vihatuimate bojaaride ja tsaarisulaste maju; mõned isikud tapeti. Tsaari sõjavägi lammatas ülestõusu. Samuti suruti maha ülestõusud ka teistes linnades samal 1648. aastal. Pärast neid ülestõuse kutsus tsaar Moskvasse kokku bojaaride, mõisnike ja kaupmeeste esindajad — Zemski sobor'i (maakogu). 1649. aastal määrasid nad mõisnikele õiguse üles otsida ja tagasi nõuda nende juurest põgenenud talupoegi kogu nende elu kestel. Talupojad olid lõplikult sunnismaisiks muudetud. Kõik talupoegade külad ja majad olid üles kirjutatud. Peitu pugeda oli talupoegadel nüüd väga raske. Käsitöölistel ja väikekaupmeestel oli samal ajal keelatud ilma loata ühest linnast teise ümberasumine.

Linnades elasid käsitöölised eeslinnades, mida nimetati nende elanike elukutsete järgi: Parkalid, Pottsepad, Püssimeistrid. Seesuguseid eeslinna oli eriti palju Moskvast — suurimas linnas riigis. Moskva eeslinnades seisid kõverates kitsastes põiktänavates väikesed kahe-kolme pisikese aknakesega majad.

Käsitöölised teenisid vähe. Nende elu oli raske — neid riisusid vojevoodid ja kaupmehed.

Käsitöölise ja linnakehvikute ülestõusud jätkusid. Eriti suure ulatuse võttis seesugune ülestõus Pihkvas ja Novgorodis aastal 1650. Linnakehvikute ülestõusuga liitusid ka talupojad. Selle ülestõusu mahasurumiseks tuli tsaar Alekseil saata suur sõjavägi.

Linnakehvikute ülestõusud tekkisid ka järgmistel aastatel. Nii tekkis suur ülestõus Moskvast aastal 1662. Selle ülestõusu ajal tsaari sõjaväed tapsid ja uputasid Moskva jõkke mitu tuhat ülestõusjat.

Baškiiria ülestõus. Samal aastal tõusis Uuralis üles Baškiiria rahvas, kes oli vallutatud tsaar Ivan IV poolt varsti peale Kaasani alistamist. Baškiiridega ühinesid tatarlased. Ülestõusjad vallutasid relvavoori, muretsevad püssirohtu. Nad võitlesid Moskva vägedega kolm aastat. Nad piirasid tsaari kindlusi, kuid purustati lõpuks ometi.

Ukraina võitlus Poola valitsusega ja tema ühendamine Venemaaga.

Bogdan Chmielnicki ja ukraina talupoegade sõda poola panidega. XIII—XIV sajandist saadik oli Ukraina poolaleedu panide ikke all. Need muutsid kõik talupojad lõplikult pärisorjadeks. Vähemategi eksimuste eest karistasid panid oma pärisorje surmaga. Mõningate poolakate majade juures seisis alalised võllad. Poolakad sundisid väevõimuga ukrainlasi nende usku astuma.

Panide orjuses ägasid talupojad ka Poolas endas ja Valge-Venes. Pärisorjad põgenesid panide juurest Dnep-rile, kus nad ehitasid karestike taga väikese kindluse, mille nad nimetasid Zaporožskaja Setš'iks ja endid z a p o r o ž i k a s a k a t e k s. Teistes maakohtades, Ukraina linnades ja külades elutsesid l i n n a k a s a k a d. Mõlemad kasakad jagunesid oma jõukuse poolest rikasteks ja vaesteks. Kasakad ühinesid polkudeks. Nende peaaegu valiti kasakate poolt. Teda nimetati h e t m a n i k s.

Talupojad ja kasakad tõusid sageli poolakate valitsuse vastu.

Maade röövimise ja rõhumise pärast polnud poolakatega rahul ka rikkad kasakad.

Aastal 1648 tekkis suur kasakate ja talupoegade ülestõus poolakate vastu, mille etteotsa asus rikas linnakasakas Bogdan Chmielnicki.

Tema mehed, riietatud kerjuste ja munkadena, käisid Ukraina külasid mööda ja kutsusid talupoegi üles võitluseks panidega. Varsti ühinesid kogu Ukrainas ja Valge-Venes talupojad ülestõusuks. Algas panide mõisade rüüstamine. Poola panid olid sunnitud killustama oma jõude võitluseks Chmielnicki ja ülestõusnud talupoegadega. Chmielnickil õnnestus poolakate sõjavägesid purustada ja nende peaülemaid vangid võtta.

Kuuldused Chmielnicki võitudest levisid kiiresti kogu Ukrainas, Valge-Venes ja Poolas. Talupojad voolasid massiliselt Chmielnicki juurde. Üheks väljapaistvaimaks talupoegade juhiks oli Maksim Krivonos. Kuid Chmielnicki ei soovinud talupoegadele vabadust anda. Ta ise oli mõisnik ning tal olid oma pärisorjad. Chmielnicki astus poolakatega läbirääkimistesse ja sõlmis nendega kokkuleppe, mille järgi kasakad said Poolalt suuri järeleandmisi. Poolakad töötasid neile palka maksta, neid hästi relvadega varustada ning jätta neile nende vabadused.

Poola panid petsid Chmielnickit ning keeldusid oma lubadusi täitmast. Seepeale Chmielnicki alustas uuesti poolakatega sõda.

Ukraina ühendamine Venemaaga. Sõja lõppu polnud näha. Poolakad laastasid Ukrainat. Et pääseda raskest seisukorrast, leppis Chmielnicki aastal 1654 kokku omausulise Moskva tsaari Alekseiga Ukraina vastuvõtmiseks Vene alamlusse. Kasakate vanemad said õigused, mida nad varem püüdisid Poolalt. Ukraina talupoegkond vabanes panide orjusest. Keegi ei sundinud neile enam peale võõrast usku. Ukraina ühendamine Venemaaga aga ei vabastanud Ukraina töötavat rahvast oma vanemate ja hetmanite rõhumisest.

Chmielnicki toetuseks tsaar astus Poolaga sõtta. Sõda lõppes kõigi Dnepri vasakul kaldal asetsevate maade ja Kiievi linna Venemaaga ühendamisega.

Razini sõda bojaaride ja mõisnikega.

Doni kasakad. Lõunasse — Doni ja ta harujõgede maaladele — tekkisid ärakaranud talupoegadest suured Doni kasakate külad — staniitsad.

XVII sajandi keskel polnud Doni kasakail võrdsust. Ühed kasakad haarasid paremad maad, soetasid majapidamise, kauplesid, muutusid jõukaiks ehk täisperemeesteks. Teised jäid vaeseiks, kehvikuiks. Kehvikuil tuli minna sõltumusse rikaste kasakate juurde või elatuda röövimisest. Tsaari vojevoodid püüdsid põgenikke ja tõid nad mõisnikele tagasi. Kehvikuil kogunes palju viha Moskva mõisnike vastu. Kehvikud ühendas ülestõusuks kasakas Stepan Timofejevitsš Razin.

Razin ja ta võitlus bojaaride ja mõisnikega. Keegi välismaalane, kes viibis tol ajal Vene riigis, kirjutas Razinist nõnda: „Tema kuju on majesteetlik, kõrget kasvu, hoiak suursugune, näoilme uhke, nägu tähniline. Tal on omadus sisendada hirmu ja armastust.“

Stepan kogus enda ümber hulga kehvikuid. Ta valiti atamaniks, s. o. peaülemaks. Raziniga liitus hulk kasakaid ja teisi, keda oli vallanud kibestus tsaari vojevoodide ja mõisnike vastu.

1670. aasta kevadel tungis Razin seitsme tuhande mehega Volga-äärse Tsaritsõni (praegu Stalingrad) kallale ja vallutas linna. Siin läks tema poole üle ka tsaari sõjavägi — streletsid. Pärast liikus Razin Astrahani alla ja vallutas selle linna kahepäevase piiramise järel. Kasakad tapsid rikkad kaupmehed, bojaarid ja tsaariülemad. Astrahani vojevoodi kukutas Razin kellatornist alla. Razinlased määrasid Astrahanis oma valitsejad kasakate hulgast.

Astrahanist saadud sõjavarustusega liikus Razin Volgat mööda ülespoole. Ta vallutas linnad, karistas tsaari voje-

voode ja prikaaside ametnikke. Razini saadikud läksid talupoegade sekka ja kutsusid neid ülestõusjate ridadesse. Razini õhutusel talupojad tõusid üles, tapsid oma

Stepan Timofejevitš Razini hukkamine.

mõisnikke, põletasid mõisu, ühinesid tervete salkadena Razini sõjaväega. Volgamaa rahvad — tšuvašid, tatarlased, mordvalased, marid — astusid välja koos vene talupoegadega. Ei seganud ka see, et nad rääkisid erinevaid

keeli. Tsaari ja mõisnike vihkamine liitis nad üheks pereks.

Talupoegade liikumise purustamine ja Razini hukamine. Tsaar ja mõisnikud kogusid sõjaväe ja polgud välismaistest palgasõdureist ning saatsid need Razini vastu. Razinil oli raske võita neid hästirelvastatud jõude. Simbirski linna all astus ta nendega lahingusse. Razin sai haavata. Tema armee purustati. Väikese väesalgaga õnnestus Razinil põgeneda Donile. Rikkad Doni kasakad vangistasid Razini ja andsid ta tsaarile välja. Tsaar otsustas Razini kohta: „Hukata kurja surmaga.“

Aastal 1671 hukati Stepan Razin Moskvast.

Karmilt nuhtles tsaar Aleksei ka ülestõusnud talupoegi. Tuhanded neist raiuti tükkideks, peksti nuutidega surnuks, tõmmati võllasse. Talupoegade ülestõus oli lämmatunud.

Razini ülestõusu puhul, nagu omal ajal Bolotnikovi ülestõusulgi, polnud talupoegadel seesugust ustavat liitlast, nagu seda on organiseeritud töölisklass. Ei jätkunud ka arusaamist ülestõusu eesmärkidest: mõisnikke põletada ja rüüstata nad oskasid, kuid missugune uus kord on tarvis üles ehitada, kuhu viia ettevõtte — sellest nad ei saanud aru.

Selles seisis nende nõrkus.

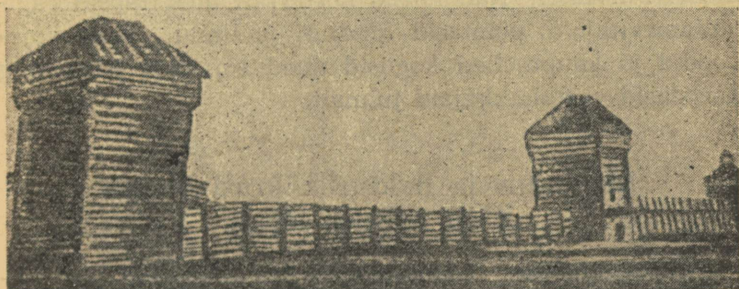
Ida-Siberi rahvaste alistamine.

Ida-Siberi alistamine. Kasakate salgad tungisid Sibirisse paatidel jõgesid mööda, vedades paadid maad mööda ühest jõest teise. Kasakas Semjon Dežnev tungis väikese salgaga esimesena merd mööda Aasia ja Ameerika vahelise väinani. Tema järgi on nimetatud Aasia äärmisim idaneem (Dežnevi neem).

Kasakate järel liikusid Siberi sisemusse Moskva vojevoodid, kes asusid värskelt ehitatavasse linnadesse ning

juhtisid sealt kasakate salku. Kasakail võimaldasid kohalike elanikke võita tulirelvad, mida paljud Siberi rahvad ei tundnud. Tervenisti sada aastat vältas Ida-Siberi rahvaste alistamine Vene tsaari võimule. XVII sajandi lõpuks oli selle võimu all peaaegu kogu Siber. Siinsed rahvad — hakassid, oiroomid, burjaat-mongolid, evenkad ja jakuudid maksid nüüd Vene tsaarile maksu — jassaaki.

Siberi rahvaste rõhumine. Kogu Siberi alale ehitati väikesi puukindlusi. Neis asusid vojevoodid sõjaväega.

Jakutski kindlus, ehitatud venelaste poolt Siberis XVII sajandil.

Kindlustustest vojevoodid käisid kohalikult rahvastikult maksu kogumas.

Vojevoodid sundisid kohalikku rahvastikku kindluste ligiduses maad harima ja toitsid kogutud viljaga oma väesalku. Siberisse sunniti ümber asuma ka vene talupoegi või meelitati neid sinna mitmesuguste soodustustega.

Kohalikke vürstikesi vojevoodid ostsid ära, et nende abiga oleks kerge rahvastikku koorida. Vojevoodid müüsid sageli inimesi kohaliku rahva hulgast orjadeks Kesk-Aasiasse. Vojevoodid saatsid kasakaid uute rahvaste vallutamisele. Kasakas Habarov tungis a. 1651 oma družiinaga

Amuuri jõeni. Oma teel põletas ta kõik talle vastupanu avaldanud külad; elanikud põgenesid metsadesse laiali.

Koos tsaari vojevoodide ja sõjaväega liikusid vene kaupmehed, papid ja mungad. Kaupmehed jootsid Siberi rahvaid viinaga ning said nii purjus inimestelt tühise tasu eest parimaid karusnahku. Papid ja mungad võtsid kohalikelt elanikelt maad, ehitasid kirikuid ja kloostreid ning koorisid kohalikku rahvast, sundides inimesi end ristida laskma ning neile kinke andma.

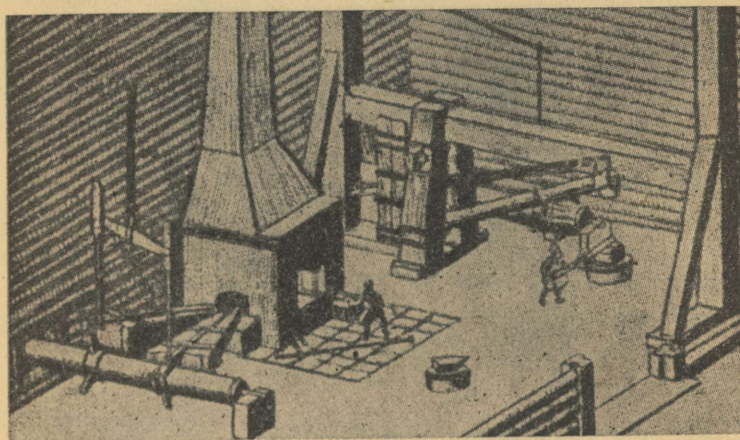
Tsaarivalitsuse võim lasus raske ikkena alistatud Siberi rahvastel. Nad tõusid korduvalt üles, tapsid vägivallatarvitajaid, põletasid kindlusi ja linnu. Kuid vojevoodid ja kaupmehed kogusid uued sõjalised jõud ning karistasid vastuhakkajaid julmalt.

Majandus ja halduslik kord Venes XVII sajandi lõpul.

Mõisamajandus. Lämmatanud talupoegade ülestõusud, suurendasid mõisnikud veel rohkem pärisorjastatud talupoegade rõhumist. Nad hakkasid talupoegadelt nõudma obroki tasumist rahas. Peale selle võtsid nad talupoegadelt üha rohkem tangu, jahu, võid, mune, kanu, oinaid, villast ja linast riiet. Hulga igasugust vara tarvitasid mõisnikud ise ära, suure hulga sellest aga müüsid nad ka mujale. Sadade koormate viisi veeti mõisadest linnade turgudele vilja, linu, rasva ja nahku. Osa kaupa müüdi sisemaal, osa veeti välismaale. Mõisnikud olid väga huvitatud sellest, et põllundus annaks neile võimalikult suurt sissetulekut. Nõnda mõisnikud rikastusid talupoegade riisumise arvel.

Tööstus ja kaubandus. Tehaseid ja vabrikuid oli Venes XVII sajandi lõpul üsna vähe. Neid alles hakkas Venes tekkima. Tsaar Aleksei ajal laiendati suurtüki-

tehast, kus meistrid valasid suurtükke ja kirikukelli. Kaširi ja Tuula linnas töötasid raua- ning relvatehased, olid väikesed maagikaevandused ja töökojad, kus töötasid käsitöölised-meistrid ja pärisorjad-talupojad. Meistreid-spetsialiste telliti välismaalt. Metallurgiatööstuses pandi haamer ja väikeste maagi-sulatusahjude lõõtsad liikvele veejõu abil. Vesi voolas renni mööda ja ajas ratast ringi nagu vesiveskites. Ratta külge olid kinni-

Tehas veejõul töötavate lõõtsade ja puuhaamriga.

tatud mehhanismid, mis tõmbasid lõõtsa ja tõstsid ning langetasid haamrit.

Kõik tehaste hooned olid puust. Peale suurtükitehase oli Moskvas ainult üks kivist vabrikuhoone — manufaktuur, kus pärisorjad-kudujad valmistasid käsitsi kangaid tsaari õukonnale.

Olid veel potasevabrikud Volgamaal ja soolakojad Põhja-Venemaal ja Uuralis.

Vene kaubandus kasvas pärast Ukraina ühendamist ja Siberi alistamist suurel määral. Kaubandus käis kogu

riigis. Kaubad veeti kaugemaile maadele suvel jõgesid mööda pargastega ja talvel regedega.

Kümned inglise ja hollandi laevad tõid Venesse välismaisi kaupu ja vedasid Arhangelski kaudu Venest välismaale metsamaterjali, karusnahku, nahku, potast, vaiku, vilja, vaha, mett ja kalamarja. Igal aastal vedas Venemaa välismaale kaupu enam kui 15 miljoni kuldrubla väärtuses. Hollandlased ja inglased püüdsid kogu Vene

Välismaised palgasõdurid Venemaal
püsside-musketitega.

kaubandust endi kätes hoida. Et olla oma kaubanduses sõltumatu, oli Venemaal tarvis omada oma laevastikku ja soodsamaid meresadamaid, kui seda oli mitmeks kuuks aastas kinnikülmuv Arhangelsk. Niisugused sadamad leidsid Mustal ja Balti merel, kuid Must meri oli tol ajal Krimmi tatarlaste ja türklaste käes ja Balti mere kallaste üle valitsesid rootslased.

Riigi valitsemine. Vene riigis juhtis kõiki asju tsaar — autokraatlik valitseja. Tema asus Moskvas, Kremelis. Tsaaril olid nõuandjad — bojaarid, keda ta aeg-ajalt

kokku kutsus. Bojaaride nõukogu tsaari juures nimetati bojaaride duumaks. Kõik küsimused otsustas tsaar oma äranägemise järgi, aga tähtsamais asjus pidas ta bojaaridega nõu.

Tsaar valitses riiki oma kantseleide kaudu, mida nimetati prikaasideks. Prikaaside ülemaiks olid tsaari poolt määratud bojaarid. Prikaase oli üle 50 ja nad töötasid ilma igasuguse korrata. Prikaasides istusid kirjutajad ja abikirjutajad. Need kirjutasid pabereid, võtsid vastu palvekirju. Kuid kirjutajate ja abikirjutajate juurde ei võinud tulla ilma altkäemaksuta. Iga palve esitaja tõi neile mingi kingi: kes kala, kes nõõritäie rõngaskringleid, kes pardi.

Riik oli jaotatud mitmeks suureks maakonnaks. Maakondi valitsesid vojevoodid. Vojevoodid määrati bojaaride ja mõisnike hulgast. Nemad nõudsid samuti altkäemakse nagu prikaaside ametnikudki Moskvas.

Peale alalise sõjaväe — streletside ja maakaitseväelaste — asutas tsaar Aleksei palgalised väeosad hästi relvastatud välismaalastest. Kuid seesugust sõjaväge oli vähe.

Bojaaride duuma ja prikaasid töötasid väga korraldult. Kogu riigivalitsemine vajab hädasti otsustavat ümberkorraldamist.

Kultuur Venes XVII sajandil.

Kultuur. Kogu elukorraldus tookordsel Venemaal oli mahajäänud, kuid kõige halvem oli lugu kirjaoskusega. Määratu suure riigi rahvastik oli peaaegu üldiselt kirjaoskamatu. Isegi riigi pealinnas Moskvas oli koole ja kirjaoskajaid väga vähe.

Moskvasse tekkis üksikuid haritud inimesi mõisnike hulgast, kes olid viibinud välismaal. Nemad elasid nii,

nagu elasad rikkad inimesed Lääne-Euroopas, oskasid hästi võõrkeeli ja armastasid lugeda teaduslikke raamatuid. Seesuguseid inimesi polnud kuigi palju. Nende sidemeile välismaalastega bojaarid ja tsaari ametnikud vaatasid viltu.

Ainult tsaari ja tema ligidasi bojaare ravisid välismaa arstid-doktorid. Vene arste siis veel polnud. Rahvas tarvitas soolapuhujate abi. Need arstisid palvetega, posimisega, veega, suitsutasid haigeid, jootsid neile mitmesuguseid rohte, millest haiged rohkem surid kui paranesid.

Teatreid siis polnud. Alles tsaar Aleksei jaoks ehitati esimene teater, kus ettekanne kestis mõnikord terve päeva. Aga õhtul läks tsaar sauna, et „pattu“ maha pesta, sest näidendi vaatamist peeti patuks.

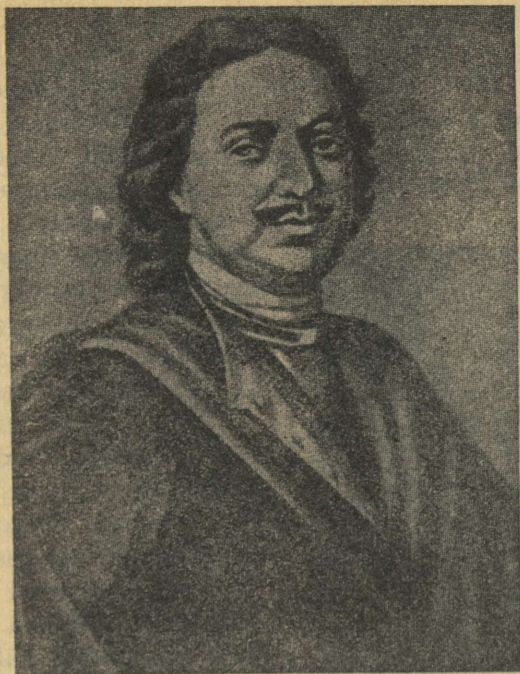
Papid õpetasid rahvast tsaari, bojaaride ja mõisnike sõna kuulama. „Kõik võim on jumalast,“ ütlesid papid, „jumal kannatas ja käskis ka teil kannatada.“

Kes ei tunnustanud kiriku õpetust ja luges keelatud raamatuid, see põletati elusalt tuleriidal.

Eluviisid ja kombed. Bojaarid ja kaupmehed kandsid suuri habemeid ja pikki kuubi. Bojaaride, aadlike ja rikaste kaupmeeste naised katsid nagu tiheda looriga. Neil oli keelatud kohata ja kõnelda võõraste meestega. Lihtrahvas ei arvestanud neid endi rõhujate kombeid. Linlaste, käsitööliste ja pärisoriste talupoegade naised olid märksa vabamad.

Tsaar ja mõisnikud pidasid kiriku ja pappide abiga Venemaa rahvaid pimeduses ja teadmatuses. Nad jootsid neid kõrtsides viinaga, et seda kergem oleks udustada nende päid pettusega.

Venemaa vajas tõsiseid ümberkorraldusi. Vastasel korral võis ta jääda ebakultuurseks ning mahajäänud maaks. Tsaariks-uuendajaks, kes kindlustas Vene mõisnike ja kaupmeeste riigi, sai tsaar Peeter I.

Peeter I (1672—1725).

XVIII sajandi Venemaa — mõisnike ja kaupmeeste impeerium.

Peeter I sõjad ja rahva ülestõusud.

Sõda türklastega ja Peeter I reis välismaale. Päris XVII sajandi lõpul sai Vene tsaariks Aleksei poeg — Peeter I. Troonile astumise järel hakkas tark ning toimekas tsaar peatselt uut korda sisse seadma. Ta lakkas täiesti arvestamast bojaaride nõukogu ja hakkas väga

sõbrustama Moskvas elutsevate välismaalastega. Ta võttis neid enda teenistusse ja asutas välismaa eeskujul uued sõjaväed, kõrvaldades streletsid kui vana aja jõu.

1695. aastal alustas Peeter I sõda Türgiga, et rajada teed Mustale merele. Ta ehitas Donil 29 laevast koosneva laevastiku ja tungis välismaalaste poolt väljaõpetatud sõjaväega Türgi kindluse Azovi kallale ja vallutas selle.

Peeter I regulaarväe soldatid.

Selle sõja kestel Peeter I veendus veel enam tarviduses kogu elu riigis ümber korraldada ja eurooplastelt omandada nende sõjandus- ja merendustehnikat.

Peeter sõitis välismaale. Lääne-Euroopas olid tol ajal eesmisteks riikideks Holland ja Inglismaa. Hollandis töötas Peeter kirves käes laevatehastes. Inglismaal õppis ta täiuslikult tundma laevanduse ala. Umbes kaks aastat viibis Peeter I välismaal ning õppis selle aja jooksul palju. Venemaal alustasid ülestõusu streletsid, kes polnud rahul Peetri uuendustega ning nõudsid vana korra juurde tagasipöördumist. See oli reaktsiooniline ülestõus. Peeter tuli välismaalt tagasi ja juhtis isiklikult ülestõusnud streletside karistamist, kes kiskusid Venemaad tagasi. Streletside polgud saadeti laiali.

Sõja algus rootslastega. Aastal 1700 alustas Peeter I Läänemere ranniku pärast sõda rootslastega. Rootslastel oli parim sõjavägi maailmas ja hea laevastik. Rootsi

kuningaks oli tol ajal Karl XII. Karl tungis kallale Peetri sõjavägedele, kes piirasid rootslaste kindlust Narvat, ja purustas need täielikult, võttes ära kogu suurtükiväe ja hulga vange.

Aga Peeter ei kaotanud meeleskindlust. Ta käskis kirikute kellad maha võtta ja need suurtükikideks ümber valada. Ta pani 250 noormeest lugemist, kirjutamist ja matemaatika algeid õppima, et neist suurtükiväelasi ja -meistreid valmistada. Pärisorjadest-talupoegadest koguti uus sõjavägi, kellele õpetati sõjaasjandust.

Sõjaväe ülalpidamiseks kulus hulk raha. Peeter makustas saunad, veskid, sissesõiduhoovid, isegi tammepuust puusärgid, ja kõrgendas soolahinna kahekordseks. Talupoegade mõisnike juurest ärakargamise eest määras Peeter kõrgendatud trahvi. Ta käskis laiali pillata kõik jooksikute-talupoegade külad Doni ülemjooksul. Baškiiridelt võeti määratu hulk hobuseid ratsaväele.

1703. aastal vallutas Peeter rootslastelt soise Neeva jõe suudme, ehitas sinna kindluse ja Peterburi linna (praegune Leningrad), mis sai Peetri ajal riigi pealinnaks. Kindluse ja linna ehitamiseks ajas Peeter üle kogu Venemaa kokku hulga pärisorje-talupoegi. Tuhandetena hukkusid nad siin nälja ja haiguste tagajärjel. Rahvas vastas neile piinadele ülestõusudega.

Rahva ülestõusud. Peeter I ajal tõusid üles baškiirid, mässasid kalmõkid. **1707.** aastal tekkis kasakate ja talupoegade ülestõus Donil. Ülestõusnute eesotsas oli kasakas Kondrati Afanasjevitš Bulavin. Ülestõusjad valutasid rea linnu. Peeter saatis Bulavini vastu terve armee. Sel ajal moodustasid rikkad kasakad vandenõu ja tungisid talu kallale, kus elutses Bulavin. Ataman, kaitsedes end, tulistas kuni viimase kuulini. Mitte soovides end vaenlaste kätte anda, surmas Bulavin viimase kuuliga iseenda.

Kaks aastat võitlesid ülestõusjad Peetri sõjavägedega. Ülestõusnud talupoegade külad Donil põletati maha. Vangivõetud ülestõusnud hukati peaaegu viimaseni. Mitu tuhat jooksikut anti mõisnikele tagasi.

Bulavini kaotuse põhjused olid needsamad mis eelmistelgi talupoegade ja kasakate ülestõusudel.

Lämmatanud rahva ülestõusud, koondas Peeter kõik jõud võitluseks rootslastega.

Peeter I sõjad Rootsiga ja Idamaadega.

Bulavini viimased minutid.

Rootslaste purustamine. Rootsi kuningas Karl XII, kasutades Ukraina hetmani Mazepa reetlikkust, tungis oma armega läbi Poola Ukrainasse. Aastal 1709 kohtusid rootslased ja venelased Poltava all.

Rootsi sõjaväed purustati. Karl XII ja Mazepa põgenesid

Türgimaale. Karl veenis türklasi Venemaaga sõda alustama. Algas uuesti sõda Türgiga.

Peeter saatis türklaste vastu 40-tuhandelise armee. Türklased aga kogusid viis korda arvukama sõjaväe. Pruti jõel piirati Peetri sõjaväed sisse. Tuli sõlmida kahjulik rahuleping türklastega ja neile Azovi kindlus tagasi anda.

Pärast ebaõnnestumist türklastega otsustas Peeter rootslased puruks lüüa ja Balti mere kaldad lõplikult

Venemaale kindlustada. Ta vallutas rootslastelt Riia ning Tallinna ja ehitas tugeva laevastiku. Merel toimus mere- lahing, milles Rootsi laevastik purustati.

Sõda rootslastega kestis kaua, 21 aastat. Lõppude- lõpuks rootslased kirjutasid alla rahulepingule, mille järgi maa-alad Riia ja Soome lahe ääres läksid Venemaale.

Peeter I võitlus Kaspia mere ranniku pärast. Nüüd otsustas Peeter I end kindlustada Kaspia mere kaldail, mille kaudu kulgesid teed Itta — Kesk-Aasiasse, Indiasse ja Iraani.

Peeter kogus 80-tuhandelise armee ja viis selle Astrahani sõjakäigule Iraani valduste vastu. Peeter leppis enne kokku Gruusia vürstidega, kes olid Iraani valitsuse all, ja Armeenia kaupmeestega, kes pidid teda aitama sõjas šahhiga — Iraani valitsejaga.

Esimene sõjaline kokkupõrge toimus Dagestani piiri- des. Selle maa rahvad osutasid Peetri armeele kange- kaelset vastupanu. Peetril tuli Astrahani tagasi minna.

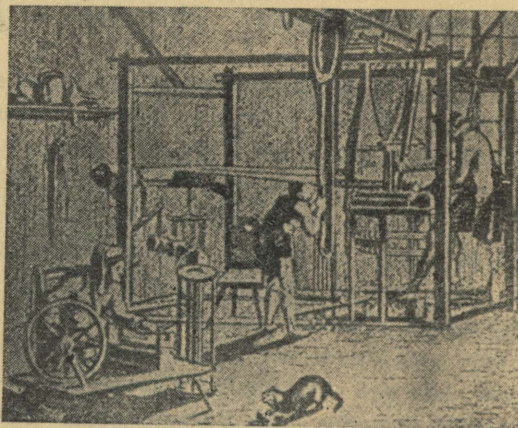
Kuid peale maavägede saatis Peeter veel vägesid lae- vadel. Need väeosad maabusid Kaspia mere kallaste ääres asetsevais linnades ja vallutasid need. Peetri val- dusse sattusid linnad Derbent ja Bakuu.

Azerbaidžani linnades, mis Peeter vallutas, elasid tol ajal rahvad, kes olid alistatud Iraani valitsejate poolt 200—300 aastat enne Peeter I sõjaretki. Azerbaidžaan- lased võitlesid kogu aja iraanlaste-vallutajatega oma ise- seisvuse eest ja nende rõhumise vastu. Seepärast ei osu- tanud Azerbaidžani põliselanikud Peetri sõjavägedele tõsiselt vastupanu.

Peeter I saavutas oma eesmärgi. Läänemere kaldad olid Venemaa käes. Venemaa oli liginenud Euroopale. Peeter pidas väsimatut võitlust Venemaa mahajäänud olu- korruga ja muutis ta korda ümber Euroopa-laadiliseks.

Peeter I reformid.

Reformid riigi valitsemises. Bojaaride nõukogu asemele asutas Peeter enda poolt määratud isikuist senati. 50 prikaasi asemele kujundas Peeter 12 kolleegiumi, kes juhtisid sõjaväeasjandust ja laevastikku, välisasju, majandust ja kohut. Senatis ja kolleegiumis juhtisid kõiki asju aadlikud.

Siidi-manufaktuuri sisevaade Peeter I ajal.

Peeter jaotas kogu Venemaa 8 kubermanguks. Kubermangu etteotsa ta pani kubeneri, kes valitses oma piirkonda, korraldas sõdurite värbamist ja maksude kogumist.

Et kindlustada aadlike vägevust ja võimu, andis Peeter neile mõisad nende täielikuks omandiks. Aastal 1721, pärast võitu rootslaste üle, võttis Peeter endale keisri tiitli. Sellest ajast alates hakkas Venemaa end nimetama Vene keisririigiks.

Reformid majanduselus. Riigi sissetulekute suurendamiseks seadis Peeter sisse pearaha-maksu, pannes seda

maksma kõik meessoost talupojad noortest vanadeni. Peetri ajal asutati manufaktuuriid (vabrikud). Neis töötasid käsitöövahendeil töölised-pärisorjad. Kaupmees-tele anti raha uute manufaktuuride asutamiseks.

Inglismaal töötas tol ajal manufaktuurides juba hulk vabu palgatöölisi. Peeter aga, et kindlustada kaupmees-tele töölisi, tunnustas tehaste juurde kuuluvaks terved pärisorjade-talupoegade külad. Peetri ajal oli juba üle 200 manufaktuuri. Tuulas laienesid tugevasti relvatehased. Uuralis kerkisid uued metallitehased, kalevimanufaktuurid.

Kaupmehed ja töösturid rikastusid kiiresti. Peeter andis kaupmeesetele linnades omavalitsuse.

Haridus. Suurt tähelepanu osutas Peeter haridusele, püüdes seda külge pookida isegi väevõimuga. Aadlinoor-sugu saatis Peeter välismaale laevaehitust ja võõrkeeli õppima. Avati koolid, kus õpetati merendust, inseneriteadust, arstiteadust ja muid teadusi. Õpetajaiks koolides olid inglased, hollandlased, rootslased, sakslased ja muud välismaalased, keda Peeter kutsus teenistusse Venemaale.

Peetri käsul asutati kõigis kubermangudes „tsifiir-koole“, kus aadlilapsed olid tingimata kohustatud õppima kirjaoskust — lugemist, kirjutamist, aritmeetikat ja geomeetriat. Kirjaoskamatuil aadlikel Peeter keelas isegi abiellumise.

Peeter asutas Venes Euroopa eeskujul esimese ajalehe „Vedomosti“ ning lihtsustas selleks vene tähestikku.

Enne Peetrit arvestati Venemaal uut aastat 1. septembrist. Peeter käskis aega arvata 1. jaanuarist, nagu seda tehti välismaal.

Uus kalender võeti tarvitusele 1. jaanuarist 1700. aastal uue ajaarvamise järgi, nagu seda kasutatakse praeguselgi ajal.

Peeter käskis aadlikel habemed maha lõigata ning kanda parukaid ja lühikesi kuubi, mida kanti Lääne-Euroopas. Pikki riideid ja habet lubas Peeter kanda ainult pappidel ja talupoegadel.

Peeter käskis oma lähikondsete kodudes korraldada õhtuti koosviibimisi euroopa tantsude ja mängudega, nn. assambleesid.

Peeter I ajal jõudis Venemaa üsna tugevasti edasi, kuid jäi maaks, kus kõik püsis pärisorjuslikul rõhumisel ja tsaari omavolil. Vene keisririigi tugevnemine Peeter I ajal saavutati sadade tuhandete töötajate hukkumise arvel, rahva laostumise arvel. Peeter I tegi väga palju mõisnike ja kaupmeeste riigi loomiseks ja kindlustamiseks.

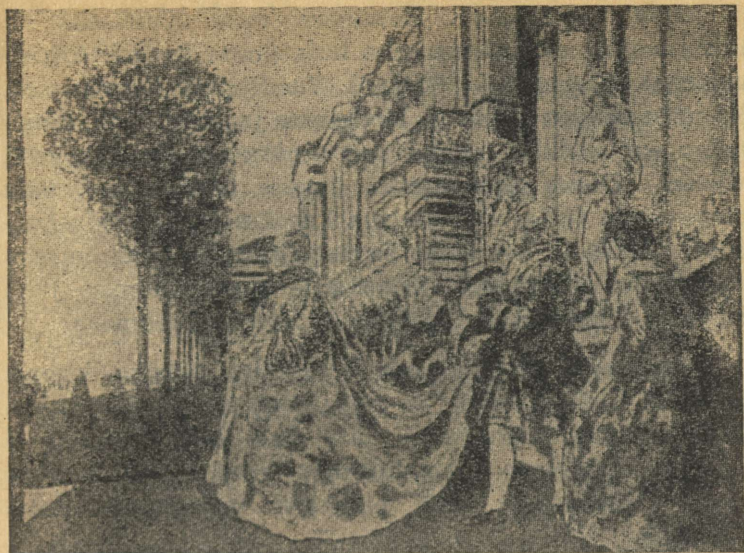
Aadli-impeerium XVIII sajandil.

Aadlivalitsus. Peeter I suri 1725. aastal. Pärast Peeter I surma õukonna aadliringid, toetudes aadli kaardiväepolkudele, septsesid vandenõusid, tõukasid troonilt neile ebameeldivaid keisreid ja keisrinnasid, saatsid neid asumisele, pistsid vanglasse, mõningaid tapsid. Teistest kõige kauem valitsesid keisrinnad Anna Ivanovna ja Jelizaveta Petrovna.

Nende valitsuse ajal oli mitu sõda Türgiga, Rootsiiga ja teiste riikidega. Uutest vallutatud maadest said aadlikud uusi mõisu koos talupoegadega.

Peterburis ehitasid aadlikud endile suurepärased lossid, korraldasid neis toredaid pidustusi ja balle. Keisri õukond ja Vene kõrgem aadel matkisid nüüd kõiges Prantsuse kuningaid ja nende õukondlasi.

Aadlikud õppisid prantsuse keelt kõnelema, mehed riietusid prantsuse sametist kuubedesse. Siidsukad kat- sid nende jalgu. Kõrgete kandadega kingad olid kau-

Keisrinna Jelizaveta Petrovna, ümbritsetud kaaskonnast, läheb jalutama.

nistatud hinnaliste pannaltega, peas oli kräsutatud, puudriga ülepuistatud parukas. Naised riietusid kalleisse peenimast siidist ja pitsidest riideisse. Peas kandsid nad kummalisi prantsuse soenguid.

Puuderdatud parukais frandiks muutunud aadlikud ise töötada ei osanud ega tahtnud. Aga tehaseis töötamiseks ja losside ehitamiseks vajasisid aadlikud õpetlasi ja spetsialiste. Neid kutsuti välismaalt, mis läks väga palju maksma.

Juba Peeter I kavatses asutada Teaduste Akadeemia, mis ka avati tema surma aastal. Kõik akadeemikud olid välismaalased. Akadeemia juures õpetati üliõpilasi. Kuid aadlikud ei tahtnud õppida, talupoegi aga Akadeemiasse ei lastud.

M. V. Lomonossov. Esimeseks vene õpetlaseks sai mitte aadlik, vaid Denissovka küla (mitte kaugel Arhangelskist) talupoeg — Mihhail Vassiljevitsš Lomonossov. Kaugest põhjast jõudis ta Moskvasse ja astus kooli, nimetades end aadliku pojaks, sest muidu poleks teda kooli võetud. Elades poolnälgides lõpetas Lomonossov, tänu pingutavale tööle, viie aastaga kaheksa-aastase õppekursuse. Andekas noormees saadeti hariduse jätkamiseks riigi kulul välismaale. Venemaale tagasijõudmise järel määrati Lomonossov Teaduste Akadeemia liikmeks.

Lomonossov oli väljapaistev õpetlane füüsika, keemia ja teiste teaduste alal. Ta tegi hulga suurimaid teaduslikke avastusi. Lomonossov pani aluse vene teadusele ja kirjutas esimesena kirjanduslikke teoseid puhtas vene keeles, puhastades seda paljudest vananenud slaavi sõnadest.

Lomonossovi ettepanekul asutati 1755. aastal Moskvas esimene ülikool. Ülikooli õues seisab praegugi M. V. Lomonossovi mälestussammas. Lomonossov suri 1765. aastal, Katariina II valitsemise ajal.

Keisrinna Katariina II. 1762. aastal panid aadlikud Vene troonile Katariina II, tappes tema kaasabil ta abi-kaasa Peeter III.

Katariina II ajal laiendati aadlike õigusi veel enam. Katariina II jagas aadlikele üle miljoni talupoja. Selleks et omada raha oma toredaks eluks, hakkasid aadlikud veel tugevamini talupoegi rõhuma.

Teoorjus jõudis selleni, et talupojad pidid peaaegu kogu aja töötama mõisnikule. Pärisorjad-talupojad tegid mõisnikule kõik — nad olid nii põlluharijaiks kui ka sep-padeks, nii kokkadeks kui ka teenriteks, jahimeesteks, isegi artistideks. Talupojale jäid tööks enda jaoks ainult

pühapäevad ja ööd. Katariina II ajal suurenes obrok ligi viis korda.

Mõisnikud kauplesid talupoegadega. Naisterahva eest maksti 20—30 rubla, kirjaoskaja või käsitöölise eest 100—200 rubla. Väikese lapse võis osta 10—20 kopika eest. Koeri hindasid mõisnikud kallimaks.

Mõisnikud mõnitasid igati talupoegi. Mõisaproua Saltõtšihha peksis isiklikult vaeseomaks oma pärisorje, põletas neid kuuma veega, kõrvetas tulega juukseid. Ta hukkas üle saja inimese.

See hirmus seisukord viis talupoegi ülestõusudele.

Talupoegade sõda Pugatševi juhatusel.

Talupoegade sõja algus ja käik. Esimestena tõusid üles kasakad Jaiki (praegu Uurali) jõe piirkonnas. Tsaaride valitsused jätsid Uurali kasakad ilma nende vabadustest, koormasid neid ränkade maksudega, püüdes kasakaid niisamasugusteks pärisorjadeks muuta, kui olid talupojad Kesk-Venemaal. Kasakate vanemad võtsid lihtkasakailt üleliigseid makse ja omastasid kasakaile määratud palga.

1773. aastal astus kasakate kehvikkond enda rõhujate vastu üles.

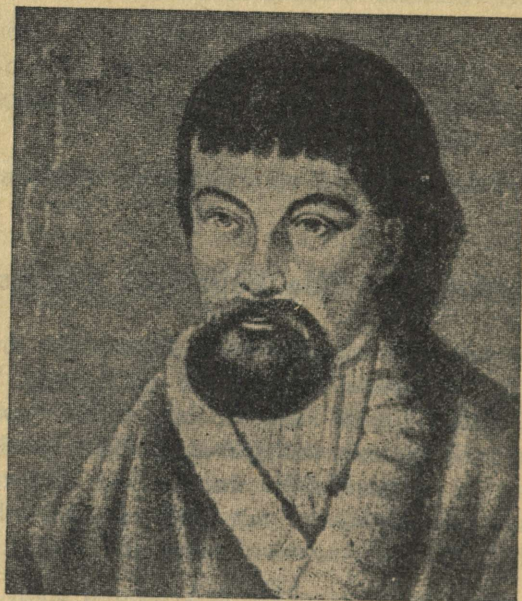
Ülesastumise etteotsa asus Doni kasakas Jemeljan Ivanovitš Pugatšev, tugev, tark ning mehine mees.

Kasakad vallutasid rea kindlusi ja piirasid ümber Orenburgi.

Pugatševiga liitusid pärisorjad-töölised Uurali tehastest. Tehastele kinnistatud talupojad needsid tehaste sunnitööd. Juba Katariina II valitsuse alguses võttis 200 tuhandest tehaste talupojast ülestõusust osa umbes 50 tuhat.

Töölised astusid meeleldi Pugatševi armeesse. Nad varustasid tema sõjaväge relvade, suurtükkide ja kuulidega. Tehaste tööliste hulgast tulid Pugatševi väeosade juhid — Hlopuša ja Beloborodov.

Samal ajal liitusid ülestõusjatega baškiirid. Aadlikud

Jemeljan Ivanovič Pugatšev.

võtsid baškiiridelt maid ja asutasid siia rauatehaseid. Paljaksriisunud baškiirid korraldasid korduvalt ülestõuse. Ülestõusud lämmatati. Ühelainsal (1740) aastal piinati surnuks ja jaotati aadlike omandiks ligi 30 tuhat mässulist baškiiri. 400 nende küla riisuti paljaks, purustati ja süüdati põlema. Kuid baškiirid ei alistunud. 15 aasta pärast võitlesid baškiirid oma juhi Batõršaga eesotsas kaks

aastat tsaari vägedega. Uuesti suruti nad alla. Batõrša vangistati ja tapeti Peterburi vanglas.

Nüüd tõusid baškiirid uuesti ja liitusid oma ratsaväega Pugatševi armeesse. Üheks nende juhiks oli Salavat Julajev. See oli vahva noor võitleja, kes oma väesaga oli Pugatševile suureks abiks.

Pugatšev mõistab kohut mõisnike üle. (V. G. Perovi maal.)

Samal ajal tõusid Volgamaadel pärisorjuses olevad talupojad: venelased, tatarlased, tšuvašid, mordvalased, marid. Pugatšev nimetas end keiser Peeter III-ndaks. Ta seletas, et aadlikel ja ta abikaasal, kurjategijal Katarina II, ei õnnestunud teda tappa ning ta pääses. Peeter III nimel Pugatšev kirjutas alla käskkirjadele ja saatis üle kogu maa laiali manifeste, kutsudes neis aadlikke hävitama, teatades, et ta vabastab talupojad mõisnike võimu alt, sõduritevõtmisest ja maksudest.

Kogu Volgamaad ja Uural, samuti ka osa Siberit oli haaratud ülestõusust. Mõisad purustati, härraste viljatagavarad veeti Pugatševi armeele. Talupojad võtsid endile mõisnike maid.

Pugatšev jõudis oma vägedega Kaasani alla ja vallutas selle.

Katariina II sõjaväed hakkasid varsti Pugatševi armeed ahistama. Pugatševil tuli taganeda lõunasse, Volgat mööda allapoole. Tema teel asetsevad Volga-äärsed linnad alistusid Pugatševile ilma võitluseta. Kuid neis kindlustuda ta ei suutnud.

Talupoegade sõja lämmatamine. 1774. aasta augustis jõudis Pugatšev Tsaritsõnini (praegune Stalingrad). Mõne päeva pärast lahingus tsaari väesalgaga sai Pugatšev lüüa ja põgenes oma armee riismetega stepi. Siin reeturid rikaste kasakate hulgast andsid ta tsaarivõimudele välja.

Pugatšev neediti ahelaisse ja veeti suures puupuuris Moskvasse. 10. jaanuaril 1775 hukkasid timukad Bolotnaja väljakul vahva talupoegade sõja juhi — Jemeljan Ivanovitš Pugatševi.

Salavat Julajevil rebiti ära ninasõõrmed ning laubale põletati tulise rauaga sõnad — „varas ning roimar“. Pärast seda toodi ta Baškiiriasse, kus teda peksti nuudiga igas külas, kus ta oli juhtinud ülestõusu. Piinamised olid talumatud, ja Salavat võttis endalt elu.

Talupojad võitlesid vahvalt ning kindlalt, kuid pimeduse surve all nad ei kujutelnud selgesti, mida on tarvis püüda. Eraldatult nad ei suutnud luua võitluseks kindlat organisatsiooni ega tugevat armeed. Töölisklassi, kes oleks võinud enesega koos võitlusse viia talupojad ja rõhutud rahvad, siis veel polnud. Polnud veel töölisklassi ja talupoegkonna liitu.

Seepärast purustatigi talupojad ja rõhutud rahvad.

Uute maade vallutamine ja rahvaste orjastamine Katariina II poolt.

Krimmi võitmine ja Ukraina alistamine. Musta mere kallaste vallutamiseks sõdis türklastega juba Peeter I, kuid ebaedukalt. Alles Katariina II ajal võideti türklastelt uuesti tagasi Azov ja vallutati Krimm. Krimmis valitsesid siis tatari khaanid, kes allusid Türgile. Khaanid ja nende murzad lasksid endid Katariina II poolt ära osta ning aitasid teda kindlustuda Krimmis.

Krimmi ilmusid vene mõisnikud. Nad võtsid Krimmi talupoegadelt nende paremad maad. Suur hulk tatarlasitalupoegi põgenes Türgimaale. Põgenike maad võtsid vene aadlikud endale. Musta mere äärde ehitas Katariina II Sevastopoli kindluse, kus hakati ehitama sõjalaevu.

Sõjas türklastega sai kuulsaks tähtis Vene väejuht Aleksander Vassiljevitš Suvorov.

Ta alustas sõjaväeteenistust lihtsõdurina. Suvorov elas ranget elu: ta toitus sõdurite toidust, karastas end, magas heintel. 25-tuhandelise sõjaväega purustas ta 100 tuhande mehelise Türgi armee.

Üheaegselt Krimmi vallutamisega liideti lõplikult Venemaaga kogu Dnepri vasakul kaldal asetsev Ukraina. Hetmani-amet Ukrainas kaotati. Zaporozje Setši viidi Vene sõjaväed, ja Setš hävitati igaveseks. Tsaari kindralid võtsid endale tema maad. Osa zaporoožlasi asustati Kubanimaale (Põhja-Kaukaasias), osa neist siirdus Türgimaale, kuid vaesed kasakad ja talupojad sunniti töötama pärisorjadena. Katariina II võrdsustas Ukraina vanemad õigustes Vene aadlikega.

Poola jagamine. Poola oli XVIII sajandil väga nõrgenenud. Poolas valitsesid suuremad mõisnikud-panid,

kes olid alatasa endi vahel vaenus. Kuningavõim oli nõrk. Kui Poola valitsuse all olevad Ukraina talupojad alustasid ülestõusu, suutsid panid ainult Vene sõjavägede abil oma võimu talupoegade üle jalule seada.

Katariina II ajal anastati ka Poola maad. Katariina II leppis kokku naaberriikidega — Austria ja Preisimaaga. Nad võtsid Poolalt osa maid ja jaotasid need endi vahel. Venemaa võimu alla siirdusid vanad Valge-Vene ja Ukraina maad Dnepri paremal kaldal.

1794. aastal toimus Poolas Kosciuszko juhatusel poolakate ülestõus tsaari-Venemaa vastu Poola taastamiseks. Katariina II saatis tema vastu suure sõjaväe Suvorovi juhtimisel. Kosciuszko sai lüüa. Ta sai lahingus raskesti haavata ja võeti vangi. Katariina II võttis Poolalt ka Leedumaa.

Sellest ajast peale Poola lakkas paljudeks aastateks olemast iseseisev riik.

Vallutused Kazahstanis ja Kaug-Põhjas. Kasahhidelloomakasvatatajail oli XVIII sajandil kolm riiki: Väike-, Kesk- ja Suur-Hord. Hordide üle valitsesid khaanid ja sultanid. Kasahhide suurnikud ja kaupmehed kaubitsesid Venemaaga ja naaberriikidega Kesk-Aasias — Kokandi ja Buhhaaraga, samuti ka Hiinaga. Kõik need riigid püüdsid kasahhe oma võimule alistada.

Kuid eriti püsivalt tungis kasahhidele peale Venemaa. Katariina II valitsemise ajal vallutati tunduv osa Venemaaga piirnevast Väike-Hordist. Selle Hordi khaanid reetsid oma rahvast ja aitasid tsaarivõimudel anastada kasahhide maad.

Khaanide-reeturite ja kasahhi rahva Vene tsaarile alistamise vastu tekkisid korduvalt ülestõusud.

1783. aastal asus ülestõusnud kasahhi rahva etteotsa vahva Sarõm D a t o v. Kasahhi rahvas võitles vaenlas-

tega neliteist aastat oma kartmatu juhi Sarõmi eestvõttel, kes sai rahvuskangelaseks. Sarõm tapeti vaenlaste poolt, ülestõus lämmatati. Katariina sõjaväed tungisid sügavale Kazahhi steppidesse ja ehitasid sinna kindlused. Tsaari kindralid kindlustasid ülemvõimu kogu Väike-Hordi üle. XIX sajandi esimesel poolel vallutati kogu Kazahstan.

XVIII sajandi lõpuks allutati Vene võimule ka viimased Siberi põhjapoolsete rahvaste maad. Tsaari väeosad tungisid üle Beringi väina Põhja-Ameerikasse ja püstitasid Vene võimu Alaska üle. XIX sajandil müüsid Vene tsaarid Alaska tühise hinna eest Põhja-Ameerika Ühendriikide valitsusele, mitte teades, et Alaskas leidub palju kulda.

Katariina II valitsuse lõpul algas lõplik Azerbaidžani vallutamine.

Paljudele rahvastele, kes vaevlesid tsarismi võimu all, lisandusid uued rahvad: poolakad, Krimmi tatarlased, Azerbaidžani türklased, kasahhid.

Kodanlik revolutsioon Prantsusmaal, Katariina II ja Paul I võitlus sellega.

Kuningavõimu kukutamine Prantsusmaal. 14. juulil 1789 Pariisis ülestõusnud rahvas vallutas rünnakuga Bastille-nimelise vangla. Vangid lasti vabaks. Bastille'le heisati revolutsioonilipp.

Ülestõusnud rahvas Pariisis ründab kuninglikku Bastille' vanglat.

Revolutsioon haaras kiiresti kogu maa. Kõigis linnades tõusid üles käsitöölised, väikekaupmehed ja tol ajal alles vähearvulised töölisel. Talupojad ründasid igal pool aadli mõisu, võtsid härraste maa endale ja nõudsid pärisorjuse täielikku kaotamist. Palju aadlikke põgenes välismaale.

Toetudes revolutsioonilisele rahvale, haaras kodanlus võimu enda kätte. Prantsusmaal võitis kodanlik revolutsioon.

Kuningas Louis XVI katsus põgeneda Prantsusmaalt. Katariina II käskis oma Pariisi saadikul kuningale anda Vene passi sissesõiduks Venemaale. Kuid teel püüti kuningas kinni ja toodi häbiga Pariisi tagasi.

Marat (1744—1793).

Pärisorjuslikud riigid Austria ja Preisimaa, keda abistasid revolutsiooni eest põgenenud prantsuse aadlikud, alustasid sõda kodanlik-revolutsioonilise Prantsusmaaga. Kuningas teadis interventide revolutsioonivastaseist kavatsusist ja salaja toetas neid.

Prantsusmaa revolutsiooniline valitsus organiseeris maa kaitset. Prantsusmaa kuulutati vabariigiks ja Louis XVI hukati kui rahva äraandja.

Pärast kuninga hukkamist pääsesid Prantsusmaal võimule revolutsionäärid-jakobiinid, kes esindasid väike-

kodanlikku demokraatiat (talupoegi ja käsitöölisi). Nende juhtideks olid Robespierre ja Marat, keda hüüti „rahva sõbraks“. Jakobiinide võimul olles vabastati talupojad lõplikult pärisorjusest.

Revolutsiooniline valitsus võttis mõisnikelt maa ja müütas seda kõigile soovijaile. Suure osa mõisamaast ostsid talupojad, kuid osa läks ka kodanluse kätte.

Ent jakobiinid polnud järjekindlad revolutsionäärid. Väikekodanlike demokraatidena pooldasid nad eraomandust maa, vabrikute ning tehaste suhtes. Nad keelasid töölistel streikida ja võidelda kapitalistidega.

Revolutsiooniline rahvas tõusis kaitsema oma maad. Vabariiklik sõjavägi purustas interventide sõjaväed ja ajas nad Prantsusmaalt välja. Nüüd võitlesid Prantsusmaa sõjaväed väljaspool oma piire ja vabastasid teisi rahvaid kuningate ja aadlike-pärisorjapidajate võimu alt.

Kartes kodanlik-demokraatliku Prantsusmaa võimu tugevnemist, alustas Inglismaa kui tugev tööstuslik maa temaga sõda.

Kodu- ja välismaised revolutsioonivastased võitlesid revolutsiooniga kõigi vahendite abil. Nad saatsid mõrva-reid revolutsiooni juhtide juurde ja tapsid Marat. Siis kuulutasid jakobiinid rahvavaenlasile halastamatu terrori.

Kuid varsti õnnestus Prantsusmaa suurvõimudele uuesti võimu enda kätte haarata. Jakobiinide juhid hukati. Kodanliku Prantsusmaa juhiks sai kindral Napoleon Bonaparte.

Kodanlik revolutsioon vabastas prantsuse rahva kuningate ja mõisnike võimu alt, kuid püstitas kodanluse võimu. Kodanlus võitis sellepärast, et töölisklass oli Prantsusmaal nõrk ja organiseerumata ja et talupojad, olles vabanenud mõisnike võimu alt kodanluse abiga, toetasid kodanlust. Prantsuse revolutsioon hävitas mõisnike ikke ja kindlustas kodanluse — kapitalistide ikke.

Katariina II ja Paul I võitlus kodanliku revolutsiooniga. Katariina II kartis, et revolutsioon võiks puhkeda temagi riigis. Venemaal oligi juba inimesi, kes sümpatiseerisid revolutsioonile. Tolle aja harituimaid ja eesrindlikemaid mehi aadlik Radištšev kirjutas raamatu pealkirja all „Teekond Peterburist Moskva“, milles ta avalikult välja astus pärisorjuse ja isevalitsuse vastu ja sümpatiseeris talupoegade ülestõusudele mõisnike vastu. Katariina II saatis Radištševi asumisele Siberi ja käskis tema raamatu ära põletada.

Võitlust Prantsusmaa kodanliku revolutsiooniga pidas Katariina II oma peamiseks ülesandeks. Meeleldi võttis ta Venemaale vastu Prantsusmaalt põgenenud aadlikke ja käskis venelasil, kes Pariisis viibisid, Prantsusmaalt ära sõita.

Katariina II abistas kõiki riike, kes sõdisid Prantsusmaa vastu. Austriale ta andis raha, Preisimaale loovutas osa Poola maid, lubas neile abiks saata Vene vägesid ja valmistas oma armeed sõjaretke vastu. Ainult ootamatu surm 1796. aastal takistas teda alustamast sõda kodanliku Prantsusmaaga.

Pärast Katariina II surma sai tsaariks ta poeg Paul I, kes jätkas võitlust kodanliku revolutsiooniga. Ta sulges Venemaal kõik eratrükikojad, keelas prantsuse raamatute lugemise ja kõnelemise Prantsuse revolutsioonist.

Paul I hakkas Prantsusmaaga sõdima ja saatis ta vastu Suvorovi. Suvorov saavutas mitu võitu. Ent liitlased, Austria ja Preisimaa, ei abistanud Suvorovit. Vene armee jäi ilma toiduvärskest. Paul I kutsus Suvorovi väed tagasi ja sõlmis Prantsusmaaga rahu. Seks ajaks teostas Napoleon Bonaparte Prantsusmaal riigipöörde revolutsiooni vastu ja sai täieviluliseks valitsejaks. Paul I, nähes, et Napoleon võitleb revolutsiooni vastu, astus temaga liitu.

Läbirääkimised Napoleoniga katkestasid sidemed Venemaa ja Inglismaa vahel. Inglismaa liitlasest Paul muutus ta vaenlaseks. Aadlikud, kes polnud rahul Paul I liiduga Prantsusmaaga, septsesid Inglise saadiku abil Peterburis vandenõu ja tapsid Pauli.

Tsaar Aleksander I. 1812. aasta sõda.

Gruusia liitmine. Pärast Pauli mõrvamist astus troonile ta poeg Aleksander I, kes oli osa võtnud isavastasest vandenõust. Aleksander I jätkas Peetri ja Katariina II poolt alustatud Musta mere kallaste ja rikkaste Kaukaasia maa-alade vallutamist. Kõigepealt kindlustas ta end Gruusias.

Gruusias, nagu tookordsel Venemaalgi, valitsesid mõisnikud. Talupojad töötasid neile, selga sirgu ajamata, hommikust õhtuni. Nad elasid kivi- ja kivihurtsikuis ja muldonnides. Suurema osa põldude ja aedade saagist võtsid neilt nende isandad — mõisnikud. Gruusia naaberriikide (Türgi ja Iraani) valitsejad võtsid ette laastavaid retki Gruusia rikkaile maa-aladele ja laostasid talupoegi veelgi.

Pärast üht rünnakut, kui iraanlased olid viinud vangi üle 10 tuhande grusiinlase, pöördus Gruusia valitseja abi saamiseks Paul I poole. Gruusia pealinna Tbilisisse toodi tsaari väed; 1801. a. liitus Gruusia lõplikult Venemaaga. Iraani valitsejate laastavad retked Gruusiasse lõppesid.

Gruusia sai tsaari-Venemaa omaks. Kohtutesse ja teistesse asutistesse pandi vene ametnikud. Need nõudsid, et abi vajavad külastajad kõneleksid kõigis Gruusia asutistes ainult vene keelt, mida gruusia rahvas ei osanud. Pärisorjus kestis Gruusias edasi. Julmalt rõhutatud gruusia talupojad tõusid korduvalt üles oma mõisnike ja tsaari ametnike vastu, kuid gruusia vürstide ja aadlike abiga

surusid tsaari sõjaväed ülestõusud armutult maha. Toetudes gruusia aadlikele-pärisorjapidajaile, kindlustas Aleksander end tugevasti Taga-Kaukaasias.

Soome ja Bessaraabia vallutamine. Aastal 1805 Aleksander I, olles uuendanud sõjalise liidu Inglismaaga, alustas sõda Napoleon I-ga, kes oli enda kuulutanud Prantsuse keisriks.

Napoleon purustas Aleksander I väed ja nõudis, et Venemaa lõpetaks kaubandussuhted Prantsuse peavastase Inglismaaga. Võidetud Aleksander I-l tuli nõustuda. Napoleon lubas selle eest mitte takistada Vene keisrit sõdimast Rootsi ja Türgiga. Ise alistas Napoleon Prantsuse võimule peaaegu kõik Lääne-Euroopa rahvad.

Varsti kuulutas Aleksander I Rootsile sõja ja vallutas kiiresti oma vägedega rootslastele kuuluva Soomemaa. Vene vägi läks talvel jääd mööda üle Põhjalahe ja ähvardas Rootsi pealinna. Rootsi kuningas pidi 1809. aastal rahu sõlmima ja nõustus Soomet Venemaale andma.

Kolme aasta pärast läks Aleksander I-l korda Türgimaalt ära võita selle poolt anastatud Bessaraabia, maaala Dnestri ja Pruti jõe vahel.

1812. aasta sõda Napoleon I-ga. Ent liit Vene- ja Prantsusmaa vahel kestis lühikest aega. Mõisnikke ja kaupmehi huvitas väga vaba kaubandus Inglismaaga ja nad nõudsid tsaarilt sidemete katkestamist Napoleoniga. Samuti kartsid aadlikud, et kodanliku Prantsusmaa mõjul, kus pärisorjus oli kaotatud, nõrgeneks ka nende valitsus Venemaal. Nad tegid tsaarile esituse, milles nõudsid mõisnike-pärisorjapidajate võimu tugevdamist ja võitluse jätkamist kodanliku Prantsusmaaga. Aleksander I andis järele. Kaubandus Inglismaaga algas uuesti; tehti ettevalmistusi uueks sõjaks.

Napoleon tuli 1812. aasta suvel Venemaa peale hiigelsõjaväega, mis koosnes enam kui 500 tuhandest sõdurist.

Vene vägesid oli ainult 200 tuhat meest. Nad taganesid, hävitades teel kõik toidu- ja sõjamoona tagavarad. Varsti Napoleon vallutas Leedu ja Valge-Venemaa ning suundus Moskva poole. Napoleoni sissetung Venemaale äratas vene rahva võitlusele vallutajate vastu; talupojad alustasid partisanisõda.

Augustikuu lõpul toimus Moskva all Borodino küla juures suurim lahing. Südilt võitlesid Vene väed vaenlasega, kes laostas nende maad. Üle 50 tuhande venelase langes selles verises lahingus, kuid Vene sõjaväe jõud polnud murtud.

Prantslaste kaotused olid tohutud, kuid ülekaal jäi veel nende poole. Vene sõjavägede juht kindral Kutuzov otsustas anda Moskva ilma võitluseta Napoleonile ja taganeda, et säästa väge.

Prantslased vallutasid Moskva. Linnas algasid suured tulekahjud. Põles maha palju maju. Prantslased jäid Moskvast toiduaineteta.

Lähenes talv. Niisuguseis tingimustes oli prantslastel võimata Moskvast püsida. Napoleon hakkas oma väega taganema teed mööda, mis oli rüüstatud Moskvasse tungimisel. Ta katse taganeda teist teed ei õnnestunud: teised teed olid Vene vägede käes.

Algasid varajased külmad. Napoleoni väed külmetasid, nende keskel puhkesid haigused. Partisanid ründasid ja hävitasid üksikuid Prantsuse väeosi. Napoleoni hiigelarmeest jäi terveks ja taandus Venemaalt üle piiri ainult 30 tuhat meest.

Napoleon kogus uue sõjaväe ja jätkas sõda. Nüüd aga astusid ta vastu liidus Venemaaga Preisimaa, Austria, Inglismaa ja Rootsi. Leipzigi linna all nad löid Napoleoni. Liitlased ületasid Prantsuse piiri ja okupeerisid Pariisi.

Napoleoni võitjad taastasid Prantsusmaal vanade Prantsuse kuningate ja vürstide võimu. Prantslaste üle

hakkas valitsema revolutsiooni ajal hukatud kuninga vend. Napoleon saadeti kaugele saarele Atlandi ookeanil. Kõigis muudes Napoleoni poolt varem vallutatud Euroopa riikides hakkasid uuesti valitsema tema poolt äraaetud kuningad ja vürstid.

Aleksander I-le andsid liitlased ta võitluse eest Napoleoniga osa Poolat ühes selle endise pealinna Varssaviga.

Et võidelda revolutsiooniga Euroopas, sõlmisid Vene tsaar, Preisi kuningas ja Austria keiser endi vahel reaktioonilise „Püha liidu“. Nad töötasid vandega üksteist aidata võitluses rahva ülestõusude vastu. Selle tagurliku liidu peaks oli Vene tsaar Aleksander I. Tsaristlik Venemaa muutus Euroopa sandarmiks.

Dekabristid.

Aadlikkude-revolutsionääride salaseltsid. Aleksander I hoidis püssi all suure sõjaväe. Euroopa piiri lähedusse paigutatud sõjaväed pandi elama erilistesse sõjaväe-asundustesse, kus nad sõjaväeteenistuse ajal pidasid endid ülal põlluharimisega. Nende asunduste ülemaks oli julm ning toores kindral Araktšejev.

Sõdurite niigi juba raske elu, kel tuli sõjaväes teenida tervelt 25 aastat, läks halvemaks kui sunnitöö. Terve päeva nad veetsid küll põllutööl, küll sõjaväeõppusel. Abiellugi pandi nad ohvitseride valikul. Vähimagi eksi-muse eest peksti sõdureid ja talupoegi halastamatult kep-pidega, tihti surmani.

See tsaari omavoli ja pärisorjuslik kord äratas aadlike eesrindlikumate meeste hulgas äärmist meelepaha. Palju neist teenis ohvitserina. Välismaa sõjaretkedel nägid nad Prantsusmaal, et ilma pärisorjuseta talupojad elavad paremini ja et palgatöö mõisades ja vabrikuis on kasulik-um pärisorjuslikust tööst. Nad nägid, et Lääne-Euroopa

linnades elavad inimesed jõukamalt ja kultuursemalt kui Venemaal.

Need aadlikud unistasid niisamasugusest elust omagi kodumaal. Nad kutsusid ellu revolutsioonilised salaseltsid — „Põhjaseltsi“ ja „Lõunaseltsi“.

„Põhjaseltsi“ liikmed tahtsid ära kaotada pärisorjuse, s. t. aadlike võimu talupoegade üle, kuid peaaegu kogu maa nad otsustasid jätta mõisnikele. Nad pidasid vajalikuks säästa tsaari ja arvasid ainult tarviliku olevat piirata tema võimu. Selles seltsis olid peajuhtideks Puškini sõber luuletaja Rõlejev ja ohvitserid Trubetskoi ja Kakhovski.

Ukrainas tekkis tsaari sõjavägedes „Lõunaselts“ haritud ning julge kolonel Pesteliga eesotsas. Tema arvas, et talupoegadele tuleb anda mitte ainult vabadus, vaid ka maa. Pestel tahtis, et Venemaa oleks vabariik. Tsaari ja ta perekonna soovitas ta tappa.

Kuid nende salaseltside liikmed olid aadlikud ja nad kartsid kutsuda rahvast üles tõusma. Nad mäletasid talupoegade ülestõusu aadlike vastu Katariina II ajal. Revolutsiooni nad tahtsid teostada ainult sõjavägede abil, mida nad juhtisid.

Dekabristide ülestõus. 1825. aastal suri Aleksander I. Lapsi tal ei olnud. Valitsema pidi hakkama ta vend Nikolai.

1825. aasta 14. detsembri hommikul tõid ohvitserid, Peterburi „Põhjaseltsi“ liikmed, oma rügemendid väljakule senati ette ja keeldusid andmast truudusvannet tsaar Nikolai I-le. Nendega ühinesid kaardiväe madrused. Ülestõusnud ootasid oma peajuhi vürst Trubetskoi korraldusi. Kuid ta lõi kartma ega ilmunudki väljakule, nii et ülestõus jäi juhita. Nikolai kutsus välja talle ustavaks jäänud väeosad ja ümbritses nendega ülestõusnud rügemendid.

Ülestõusnud sõjavägede juurde kogunes pärisorje, käsi- ja ehitustöölisi. Nad pildusid puuhalgude ja kivi-
dega sõdureid, kes olid jäänud Nikolai poole. Kuid siingi
aadlikud-revolutsionäärid kartsid kasutada nende abi.

Nikolai saatis kuberneriga ülestõusnute juurde läbi rää-
kima. Ohvitser Kahhovski tappis kuberneriga. Nikolai I ei

14. detsembril 1825 Peterburis.

Nikolai I käskis ülestõusnuid suurtükkidest tulistada.

olnud kindel oma vägedes ja kaua ei sõandanud toimida
jõuga. Alles õhtu poole, kui kohale toodi suurtükivägi,
käskis ta ülestõusnuid suurtükkidest tulistada. Mürisesid
paugud. Ülestõusnud ja rahvas jooksid laiali. Väljakule
jäi sadu surnuid ja haavatuid.

Kahe nädala pärast Ukrainas Kiievi ligidal korralda-
sid ohvitserid „Lõunaseltsist“ ülestõusu Tšernigovi rüge-

mendis. Nad viisid oma rügemendid kokku teiste vägedega, kes kuulusid organisatsiooni. Nikolai I poolt ülestõusu mahasurumiseks saadetud väed purustasid selle rügemendi.

Pärast ülestõusu mahasurumist vahistas Nikolai I sellest osavõtjad ja pidas nendega julmalt arvet. Viis peajuhti poodi (Pestel, Rõlejev, Kakhovski, Muravjev-Apostol ja Bestužev-Rjumin). Siberisse saadeti üle 100 ohvitseri vandeseltslastest. Sadu sõdureid aeti „läbi lipu“ (anti igauhele mitusada kepihoopi), hulk saadeti sunnitööle ja Kaukaasia sõjaringele.

P. I. Pestel, K. F. Rõlejev, M. P. Bestužev-Rjumin, S. I. Muravjev-Apostol, P. G. Kakhovski — viis dekabristi, hukatud Nikolai I poolt.

1825. aasta detsembris ülestõusnud aadlikke-revolutsionääre hakati hüüdma dekabristideks. Neid oli vähe ja nad ei olnud ühenduses rahvaga. Kuid

dekabristid olid esimesed, kes organiseeritult ning avalikult isevalitsusele tsaari enda pealinnas relvadega vastu astusid. Nende töö ei läinud luhta. Seda jätkasid järgnevad revolutsionääride põlvkonnad.

Saanud tsaariks, luges Nikolai I oma peamiseks ülesandeks võidelda revolutsiooniga ja püüdis igati kaitseda vanu pärisorjuslikke korraldusi.

Kronoloogiline tabel.

- 911 Olegi leping kreeklastega.
988 Ristiusu toomine Venemaale.
1147 Esimene mäрге ajaraamatus Moskva kohta.
1240 Batu-khaan vallutab Vene vürstiriigid.
1242 Aleksander Nevski võit saksa rüütlite üle (Jäälahing).
1328—1341 Ivan Kalita — esimene Moskva suurvürst.
1380 Kulikovo lahing.
1462—1505 Ivan III, Moskva suurvürst.
1480 Vene riigi vabanemine tatari-mongoli ikke alt Ivan III ajal.
1547 Ivan IV võtab endale tsaari tiitli.
1581. Jermaki retk Lääne-Siberisse.
1606—1607 Talupoegade ja kasakate ülestõus Bolotnikovi juhtimisel.
1612 Poolakate väljakihutamine Moskvast.
1648 Kasakate ja talupoegade ülestõus Ukrainas poola surve vastu Bogdan Chmielnicki juhtimisel.
1649 Talupoegade lõplik maa külge kinnistamine.
1654 Ukraina liitmine Venemaaga.
1670—1671 Talupoegade ülestõus Razini juhtimisel.
1682—1725 Peeter I valitsemisaeg.
1703 Peterburi (praegune Leningrad) asutamine.
1707 Kasakate ja talupoegade ülestõus Bulavini juhtimisel.
1709 Peeter I purustab rootslased Poltava all.
1721 Peeter I võtab endale Vene imperaatori (keisri) tiitli.
1773—1775 Talupoegade, kasakate ja Volgamaade ning Uuralimaa rahvaste ülestõus Pugatševi juhtimisel.
1789 Prantsuse kodanliku revolutsiooni algus.
1801 Gruusia liitmine Venemaaga.
1812 Venemaa sõda Napoleoniga.

SISUKORD

Sissejuhatus.

Meie kodumaa	Lk. 3
Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit — sotsialismimaa — 3. Mida õpetab see raamat — 4.	

I. MEIE ISAMAA KAUGES MINEVIKUS.

Kuidas elasid inimesed kauges minevikus	5
Kust saame teateid inimese elu kohta kauges minevikus — 5. Esiajalooliste inimeste elu — 5.	
Sugukonnast riigini	6
Sugukonnad ja suguharud — 6. Riik — 7.	
Vanimad riigid meie maal	8
Esimesed riigid Taga-Kaukaasias ja Kesk-Aasias — 8. Vanal ajal Siberis ja Ida-Euroopas elanud rahvad — 9.	
Slaavlased	10
Slaavlased ja nende naabrid — 10. Slaavlaste elatusviisid — 10.	

II. KIIIVI RIIK.

Kiievi vürstiriigi tekkimine	12
Vanjaagide vallutused — 12. Vürstid Rjurik ja Oleg — 12. Vürst Igor — 14.	
Vürstinna Olga ja vürst Svjatoslav	15
Vürstinna Olga — 15. Vürst Svjatoslav — 16.	
Kiievi vürstid panevad maksma uue usu ja seadused	17
Vürst Vladimiri sõjaretked — 17. Ristiuse maksmapanek — 18. Vürst Jaroslav Tark — 18.	
Rahva ürgjõulised ülestõusud Kiievi vürstiriigis	19
Kuidas vürstid ja bojaarid valitsesid Kiievi vürstiriiki — 19. Vürstid ja bojaarid pärisorjastasid vabu talupoegi — 20. Ürgjõulised ülestõusud vürstide ja bojaaride vastu linnades — 20.	
Novgorodimaa	21
Kiievi vürstiriigi killunemine — 21. Novgorodimaa valitsus — 21. Novgorodlaste võitlus rootslaste ja sakslastega — 23.	
Suzdali Vene	23
Rostov-Suzdalimaa — 23. Vladimir-Suzdali vürstiriik — 24.	

III. IDA-EUROOPA MONGOLI VALLUTAJATE VÕIMU ALL.

Mongolid-vallutajad ja tatari-mongoli ike	26
Mongolid XII sajandil — 26. Džingis-khaan vallutas Kesk-Aasia ja Kaukaasia — 26. Batu-khaan ja Vene vürstiriikide vallutamine — 27.	

	Lk.
Moskva ja esimesed Moskva vürstid	28
Moskva — 28. Ivan Kalita — 28. Leedu ja Poola — Moskva riigi vaenlased — 30.	
Tamerlan ja Kuld-hordi langus	31
Tamerlan — 31. Usbekid Kesk-Aasias — 32.	

IV. VENE RAHVUSRIIGI LOOMINE.

Vene riigi laienemine Ivan III ajal ja tatari-mongoli ikke lõpp	33
Novgorodj liidendamine ja Vene riigi vabastamine tatari khaani võimu alt — 33. Ivan III sõda Leedu ja Poolaga — 34. Ivan III „kogu Venemaa valitseja“ — 35.	
Kuidas rõhuti talupoegi Vene riigis XV sajandil	35
Teoorjus ja obrok (kruntrent) — 35. Talupoegade kin- nistamine maa külge (sunnismaisus) — 37.	

V. VENE RIIGI LAIENEMINE.

Ivan IV ja Volga-äärsete tatarlaste purustamine	39
Tsaar-isevalitseja — 39. Kaasani ja Astrahani val- lutamine — 40.	
Bojaaride võimu murdmine ja Ivan IV sõjad	41
Opritsšnina — 41. Talupojad ja kasakad — 43. Sõda Baltimaade pärast — 43. Siberi riigi vallutamine — 44.	

VI. TALUPOEGADE SÕJAD JA RÕHUTUD RAHVASTE ÜLESTÕUSUD XVII SAJANDIL.

Esimene talupoegade sõda Vene riigis	45
Tsaar Boris Godunov ja talupoegade ülestõusude algus — 45. Poola panide esimene katse Vene riiki orjastada — 45. Talupoegade juht Ivan Bolotnikov — 46.	
Võitlus Poola maadevallutajatega	48
Poola maadevallutajad ja nende Moskvast väljakihu- tamine — 48. Talurahvaliidumise purustamine — 51.	
Linlaste ja rõhutatud rahvaste ülestõusud XVII sajandil . . .	52
Ülestõusud linnades — 52. Baškiiria ülestõus — 54.	
Ukraina võitlus Poola valitsusega ja tema ühendamine Vene- maaga	54
Bogdan Chmielnicki ja ukraina talupoegade sõda poola panidega — 54. Ukraina ühendamine Venemaaga — 55.	
Razini sõda bojaaride ja mõisnikega	56
Doni kasakad — 56. Razin ja ta võitlus bojaaride ja mõisnikega — 56. Talupoegade liikumise purustamine ja Razini hukkamine — 58.	
Ida-Siberi rahvaste alistamine	58
Ida-Siberi alistamine — 58. Siberi rahvaste rõhumine — 59.	

	Lk.
Majandus ja halduslik kord Venes XVII sajandi lõpul . . .	60
Mõisamajandus — 60. Tööstus ja kaubandus — 60. Riigi valitsemine — 62.	
Kultuur Venes XVII sajandil	63
Kultuur — 63. Eluviisid ja kombed — 64.	
XVIII SAJANDI VENEMAA — MÖISNIKE JA KAUPMEESTE IMPEERIUM.	
Peeter I sõjad ja rahva ülestõusud	65
Sõda türklastega ja Peeter I reis välismaale — 65. Sõja algus rootslastega — 66. Rahva ülestõusud — 67.	
Peeter I sõjad Rootsiga ja Idamaadega	68
Rootslaste purustamine — 68. Peeter I võitlus Kaspia mere ranniku pärast — 69.	
Peeter I reformid	70
Reformid riigi valitsemises — 70. Reformid majandus- elus — 70. Haridus — 71.	
Aadli-impeerium XVIII sajandil	72
Aadlivalitsus — 72. M. V. Lomonossov — 74. Keisrinna Katarina II — 74.	
Talupoegade sõda Pugatševi juhatusel	75
Talupoegade sõja algus ja käik — 75. Talupoegade sõja lämmatamine — 78.	
Uute maade vallutamine ja rahvaste orjastamine Kata- riina II poolt	79
Krimmi võitmine ja Ukraina alistamine — 79. Poola jagamine — 79. Vallutused Kazahstanis ja Kaug- Põhjas — 80.	
Kodanlik revolutsioon Prantsusmaal, Katarina II ja Paul I võitlus sellega	82
Kuningavõimu kukutamine Prantsusmaal — 82. Kata- riina II ja Paul I võitlus kodanliku revolutsioo- niga — 85.	
Tsaar Aleksander I. 1812. aasta sõda	86
Gruusia liitmine — 86. Soome ja Bessaraabia valluta- mine — 87. 1812. aasta sõda Napoleon I-ga — 87.	
Dekabristid	89
Aadlikeude-revolutsionääride salaseltsid — 89. Dek- abristide ülestõus — 90.	
Kronoloogiline tabel	93

История СССР под ред. А. В. Шестакова.

Ladumisele antud 16. VI 1945. Trükkimisele antud 29. VIII 1945. Paber 56:79, ^{1/16}.
Trükiarv 16200. Trükitähti trükipoognas 33300. Trükipoognaid 6. Arvutuspoognaid 4,5.
MB-04389.

Trükkikoda Kommunist. Tallinn, Pikk 2.
На эстонском языке.

Rbl. 1.80

A

15710

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 01014733 0

Rbl. 1.80

A
15710

A. V. ŠESTAKOV — NSV LIIDU AJALUGU

NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKE
VABARIIKIDE LIIDU

AJALUGU

IV ja V KL.

TOIMETANUD
PROF. A. V. ŠESTAKOV

RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

TALLINN 1945